

APOR PÉTER

A hitelesség fabrikálása

Az 1919 és 1956 közti történelmi folytonosság megformálása

Hogyan lehetséges hitelessé tenni elvont történelmi megjelenítéseket? Milyen feltételek mellett fogadható el vagy utasítható el egy történelmi értelmezés érvényesnek? Milyen technikák, bizonyítékok és eljárások alapozzák meg a különböző történelmi ábrázolások autenticitását, realizmusát vagy hihetőségét? Mi módon lehet ezeket kétségbe vonni? Mi a történész szerepe ezeknek az eszközöknek a létrehozatalában és használatba vételében? Az alábbi írás a fenti kérdések egy sajátos esetét mutatja be. Hogyan próbálták az 1956 utáni magyar kommunista történelem-politikusok, értelmezők és propagandisták hitelesíteni az 1919 és 1956 ellenforradalmainak folytonosságára alapozott absztrakt történelmi teóriát?¹ A hivatalos történelem megalkotóinak az volt a legnagyobb problémája, hogyan vigyék közel absztrakt történelmi értelmezéseiket a befogadó közönséghez. Az volt a gondjuk, hogyan tegyék ezeket az elbeszéléseket kézzelfoghatóvá, hitelessé és elég meggyőzővé ahhoz, hogy rábírák a megfigyelőt, adja föl kritikai távolságtartását. Az alábbi szöveg azt elemzi, hogyan használták föl a kádárista történész-propagandisták e célok érdekében különböző szöveges, képi és tárgyi történelmi bizonyítékokként a múlt nyomait. Mi segítette e történeteket a hitelesség illúziójához, annak ellenére, hogy számos alapvető ponton sértették meg a tényszerűség és a történelmi hihetőség kritériumait?

1

Az 1956. októberi forradalom leverése után létrejövő új kommunista kormányzat minden valószínűség szerint a Népszabadság 1956. november 21-i számában idézte föl először 1919 eseményeit. Aznap a hivatalos napilap szerkesztői publikáltak egy levelet, melyet állításuk szerint egy öreg munkás intézett a kormányhoz. A levél szerzője elsőként beszámolt a munkásmozgalomban 1917 óta eltöltött életéről. A munkás írt a Horthy-rendszerbeli szenvedéseiről és nyomoráról, majd felidézte a háború végét követő boldog éveket. A szerző ezek után elítélte az 1956 előtti kommunista vezetést, mert eltávolodtak a munkásoktól és a való életől. A levél azzal zárult, hogy bár a pártvezetés magatartása hozzájárult a jogos elégedetlenség kirobbanásához, ezt a mozgalmat hamarosan kisajátította a „véres ellenforradalom”. Habár – figyelembe véve azt aényt, hogy a munkás emlékei a történelem ideális kommunista értelmezését és az 1956-os felkelés hivatalos képét tükrözték – igen valószínű, hogy az „öreg munkás” szerkesztői kitaláció, a „levélíró” figyelemreméltó történelmi párhuzam.

---

¹ Az utóbbi évtizedben megelénkült a történelmi megjelenítés tárgyi és szöveges bizonyítékainak és bizonyíthatóságának kérdései iránti érdeklődés. A problémát jól érzékelteti az alábbi tanulmánykötet: Marchand, Suzanne – Lunbeck, Elizabeth: *Proof and Persuasion: Essays on Authority, Objectivity and Evidence*. Princeton–Brepolis, 1996.

zamot vont, amikor zárásképpen felhívta „elvtársai” figyelmét a veszélyre: „Jusson eszetekbe az 1919-i véres, kegyetlen ellenforradalom. Jusson eszetekbe, hány ezer és ezer ártatlan munkástársunk és elvtársunk lelte mártírhálát, hány özvegy és árva siratta eltartóját, s hosszú éveken át milyen eszeveszett üldözésben volt részük. Ébredjetek, álljatok talpra, védjétek a szocialista munkáshatalmat.”²

A „munkás” levele a Népszabadság ugyanazon számában jelent meg, amely e figyelmeztetések mellé tördelve beszámolót közölt a Nagy-budapesti Pártbizottság Köztársaság téri székházának ostromáról is. 1956. október 30-án több fegyveres felkelőcsoport közös támadást indított a Köztársaság téri párház ellen, abból a feltételezésből kiindulva, hogy a párt-hivatalban ÁVH-sok rejtőzködnek, illetve rabokat tartanak fogva. A felkelők minden bizsonnyal azután kezdték meg az ostromot, miután a párházból rájuk lőttek. A küzdelem végeredményben akkor dőlt el, amikor egy eredetileg vidékről származó, a párház védelmére kirendelt páncélos egység a térre érkezvén tévedésből a székházat és nem a támadókat vette tűz alá. Az épület elfoglalása után a felkelők a legtöbb védőt kivégezték, néhányukat brutálisan meglincselve.³

A pártszékház ostroma már 1956 őszen az „ellenforradalom”-ról szóló konstrukció fontos elemévé vált. Az 1956. november 7-én hajnalban Budapestre visszatérő Kádár János, a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány elnöke november 11-i rádióbeszédében a „fehérterror” kezdetéről adott értékelésének alátámasztására egyik döntő bizonyítékként azt említette, hogy „ágyúval lőtték a budapesti pártbizottság Köztársaság téri székházát”.⁴ Kádár rádióbeszédében arra használta az ostrom eseményeit, hogy bizonyítsa az ellenforradalom jelenlétét a felkelésben. Az Ideiglenes Intéző Bizottság egyik első ülésén, november 21-én az első titkár egyértelműen leszögezte, hogy október 30. jelentette az ellenforradalmi roham kezdetét.⁵ A soron következő napokban és pártértekezleteken – november 23. és 24. – az első titkár kitartott annak hangoztatása mellett, hogy október 30-a után a felkelés tisztán ellenforradalom volt.⁶

A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány létrehozására egyetlen érv szolgált, az a meggyőződés, hogy 1956 őszen Magyarországon az „ellenforradalom” veszélye jelentős, miközben a Nagy Imre-kormány képtelen ezt a veszélyt elhárítani, illetve a szovjet csapatok beavatkozása nélkül ez már nem is lehetséges. Kádár János az „ellenforradalommal” való leszámolás szándékával érkezett haza. A katonai beavatkozás elkerülhetetlenségéről Moszkvában győződött meg november 2–4. között, a szovjet pártvezetéssel folytatott megbeszélések pedig rábírták arra, hogy személyesen vállalja az ezt legitimáló magyar bábkormány vezetését.⁷ Kádár november 11-i rádióbeszédében a következő sötét jövőképet festette föl mint kormánya alternatíváját: „...továbbjárva a Nagy Imre kormány összeomlásra vezető útját, előtérbe állítva a szovjet csapatok kivonásának kérdését, és annak nyomán tehetetlenül

² Népszabadság, 1956. november 21. 4.

³ Az is a tényekhez tartozik azonban, hogy a védők közül többen csodával határos módon túlélték a sortűzetet. Az ostrom legalaposabb leírása: Eörsi László: *Köztársaság tér, 1956*. Budapest, 2006. Lásd még: Gosztonyi Péter: *A Köztársaság téri ostrom és a kazamaták mítosza*. Budapesti Negyed, 2. évf. (1994) ősz. 48–80.

⁴ Nyílt Társadalom Archívum 300/40/1/1299. Hungarian Monitoring, 1956. november 11. 981–982.

⁵ *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. 1956. november 11. – 1957. június 26.* Sorozatszerk.: Balogh Sándor. I–V. kötet. Budapest, 1993–1998. I. 77. (a továbbiakban: Az MSZMP jegyzőkönyvei).

⁶ Az Ideiglenes Intéző Bizottság értekezlete 1956. november 23. és az Ideiglenes Központi Bizottság értekezlete 1956. november 24. *Az MSZMP jegyzőkönyvei*, I. 96.

⁷ Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza*. I–II. kötet. Budapest, 2003–2005. I. 329–348.

szemléljük, hogy az ellenforradalmi fehér-terror lemészárolja egész Budapesten, majd vidéken a kommunista munkások, parasztok, értelmiségiek aktív tömegét, azután a kommunistákkal rokonszenvezőket, majd valamennyi demokratikus hazafit. Aztán félredobja az ellenforradalom a Nagy Imre és minden demokratikus összefogásra alapozott kormányt, hogy tiszta ellenforradalmi kormányt hozzon létre.”⁸ Az új kommunista vezetést az ellenforradalmi veszélyről és Nagy Imre ezzel szembeni tehetetlenségéről vallott meggyőződése tartotta össze.

Ennek ellenére a forradalom elfojtását követő első hónapokban az új pártvezetés bizonytalan volt az „ellenforradalom” értelmezésének tekintetében, így az ebből a szemszögből semmiképpen sem tekinthető egységesnek. Egyrészt sokakban élt még a forradalmi megmozdulásokban részt vett néptömegek látványa, s felháborodásukat az MDP-vezetés politikája miatt az új pártelit is jogosnak ismerte el. A november 1-jéig a Nagy Imre-kormány munkájában személyesen is részt vevő Kádár számára a felkelésbe bekapcsolódó munkásokkal való személyes találkozásai meghatározó élménnyé váltak. Kádár még november 3-án is, már azután, hogy beleegyezett a forradalom katonai leverésébe, kifejtette szovjet tárgyalópartnereinek ilyen irányú kétségeit: „Egyről azért szeretnék szólni: az egész nép megmozdult. A nép nem akarja megsemmisíteni a népi demokratikus rendszert.”⁹ A párt főtitkára az ellenforradalomról adott bizonytalan értékelését az Ideiglenes Intéző Bizottság november 11-i üléséig megőrizte: „A fegyveres felkelés kirottantásának időpontjában világosan úgy nézett ki, hogy ellenforradalmi megmozdulásról van szó. Később, amikor láttuk, hogy különösen vidéken óriási dolgozó tömegek, munkások, bányászok stb. mozdulnak meg, olyan követelésekkel, szociális követeléseken, a szovjet csapat kivonásán kívül, a begyűjtés eltörlése stb., amit nem lehet ellenforradalmi követelésnek nevezni.”¹⁰ Másrészt, többen tartottak a Rákosi-rendszer kommunista párttagokkal szembeni önkényének megismétlődésétől, amit néhányuk – Kádár, Marosán György, Aczél György – esetében saját börtön-tapasztalataik is tápláltak.

A forradalmat követő első hónapokban a pártvezetés a követendő politika tekintetében is megosztott volt. Kezdetben az egyezkedés és a tárgyalás felé hajló, Kádár Jánoshoz közel álló antisztálinista, de nem revizionista kommunisták – Aczél György, Fehér Lajos, Gyenes Antal, Köböl József és Nógrádi Sándor – többségben voltak az Ideiglenes Központi Bizottságban. Bár Kádár számára kezdetől fogva döntő kérdés volt a hatalom birtoklása, következképpen a munkástanácsok és pártonkívüli ellenzék pozícióinak keménykezű felszámolása, november első felében még nem bánta volna, ha az egyezkedés a politikai megoldás útját egyengeti.¹¹ Az új kommunista kormányzat a maga számára tartotta fenn a megbocsátás gyakorlását, ám nyitva hagyta a felejtés lehetőségét is a „megtévesztett, de megbánást tanúsító” emberek felé.

A pártszékház ostroma egyszerre szolgált a kommunisták által a felkelés során megfigyelt, feltételezett „ellenforradalmi veszély” bizonyítékául, valamint annak a tételnek a fenntartására, hogy a felkelésben résztvevők jó része az ellenforradalom által megtévesztett „becsületes munkás” volt. A párt hivatalos lapja 1956. november 21-én közölt hosszúságú beszámolója az események leírása során általában került az „ellenforradalom” és az „ellen-

⁸ Nyílt Társadalom Archívum 300/40/1/1299 Hungarian Monitoring, 1956. november 11. 983.

⁹ Kádár moszkvai napjairól átfogó leírást nyújt: Huszár: *Kádár János politikai életrajza*, I. 329–348., az idézet helye: 344.

¹⁰ *Az MSZMP jegyzőkönyvei*, I. 26.

¹¹ Kalmár Melinda: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Budapest, 1998. 20–25.; Ständeisky Éva: *Az írók és a hatalom 1956–1963*. Budapest, 1996. 114.

forradalmár” kifejezéseket. A harcolókat olyan viszonylag semleges nevekkel illette, mint „fegyveresek” vagy egyszerűen „tömeg”. A közel egy oldalt kitevő beszámoló elsősorban a támadók felkészültségét hangsúlyozta. Ugyanakkor kiemelte az ostrom kegyetlen mivoltát is, felhívva a figyelmet arra, hogy a védők által kiküldött parlamentereket meggyilkolták. Ezután részletesen leírta, ahogyan a még életben lévő, többnyire fegyvertelen védőket a támadók kivégezték: először megverték őket, majd egy ezredest lábánál fogva felakasztottak, lelocsolták benzinnel és felgyújtották. Az újság nem felejtette el megemlíteni, hogy még a pártszékház fodrászát is megölték, mert kommunistának tartották. Habár a cikk nem volt meggyőződéssel arról, hogy a támadás célja a szocialista rendszer tudatos megdöntése lett volna, arra fölhívta a figyelmet, hogy végeredményben a csata a munkáshatalmat gyengítette. A szerző következtetése szerint: „fegyveres fehérterroristák és félrevezetett felkelők tulajdonképpen a munkásmozgalom hú fiai ellen rendeztek kegyetlen vérfürdőt”.¹² Kádár János az ellenforradalomnak a Köztársaság téri ostrommal mint fordulóponttal szakaszokra osztott történetét képviselte még december 1-jén is a Magyarországon tartózkodó szovjet pártküldöttek előtt: „Az október 23. és 30. közötti napokat az jellemzi, hogy a dolgozó tömegek igazságos és ösztönös elégedetlenségét az ellenforradalmi elemek saját céljaikra használták fel. A második szakaszban – október 31.–november 4. – a reakció az országban már széleskörűen támad. Leplezetlenül folyik a kommunistáknak, haladó munkásoknak, az államvédelem és a rendőrség munkatársainak legyilkolása.”¹³ Ez az értelmezés megfelelt a főtávkár személyes történetének is: a felkelésben való részvétele addig tartott, míg úgy vélte, hogy jogosan állt a munkások követelése mellett, az ellenforradalom kibontakozása azonban már a Nagy Imre-kormány elhagyására készítette.

Ebben a helyzetben 1919 eseményeinek megidézése kézzelfogható érvként és figyelmeztetésként szolgált az ellenforradalmi veszélyre. A Népszabadság 1956. november 28-án összeállítását közölt nyugati lapok „ellenforradalomról” szóló cikkeiből a következő címmel: „Magyarországon az 1919-es Horthy-puccs emléke kísért.”¹⁴ A címként szolgáló idézet az AFP francia hírügynökség jelentéséből származott, mely a pártlap szerint október 31-én tájékoztatta így olvasóit. A hivatalos napilap a brit Reuters jelentésére támaszkodott a felkelés lényegének összefoglalása során: „A felkelés olyan helyzetbe csúszott át, amelyben a Horthy-restaurációért fellépő elemek győzelme már nem lehetetlen. Tegnap óta Budapest utcáin embervadászat folyik. Az egész országban olyan jelenetek játszódnak le, amelyek a fehérek 1919-es visszatérésére emlékeztetnek.” A cikkíró végkövetkeztetése szerint azonban „a magyar népnek elege volt az 1919-ben hatalomra került ellenforradalom 25 éves tobzódásából. Még egyszer nem tűri el.”

A Magyarországi Tanácsköztársaság értelmezési keretei nem változtak lényegesen az 1956-os forradalom leverését követő hónapokban. Felidézésének célja az volt, hogy jobban érthetővé váljanak a szocializmus kritikus kérdései, jelen esetben az „ellenforradalom”. 1919 emléke mint analógia folyamatosan rendelkezésre állt a párttagok számára, a kommunista meggyőződés bármilyen válfaját vallották is. 1956 nyarán, a Petőfi-kör sajtóvitájá-

¹² *Mi történt a Köztársaság téren?* Népszabadság, 1956. november 21. 4.

¹³ Huszár: *Kádár János politikai életrajza*, II. 21.

¹⁴ Népszabadság, 1956. november 28. Lásd még: *Népakarat*, 1956. december 18. Magam a fehérterrortól nyugati lapokban csupán a kommunista sajtóban találtam említést. Például: *Der Weisse Terror in Ungarn*. *Volkstimme*, 1956. november 20.; *Die Konterrevolution in Ungarn 1919 und 1956*. *Österreische Volkstimme*, 1956. november 20.; „...a virtual White Terror reminiscent of 1919, wiping out the flower of Hungary's working class movement...” *Daily Worker*, 1956. november 7.

ról beszélgetve, az antisztálinista Aczél György maga is a feszültségek kiéleződésétől és „új '19”-től tartott.¹⁵ A Központi Vezetőség október 26-i ülésén Kovács István, a titkárság sztálinista tagja és Rákosi közeli munkatársa azzal vádolta a Nagy Imre-kormányt, hogy az 1919. augusztusi Peidl-kormány szerepéhez hasonlót fog játszani.¹⁶ A proletárdiktatúra bukását követő, a demokratikus rend fenntartásában reménykedő, majd fehér csapatok által megdöntött szakszervezeti kormány emléke ötlött fel Mező Imrében, a budapesti pártszékház védelmének vezetőjében is, amikor október 29-én a Szakszervezetek Országos Tanácsának küldöttjei jártak nála nagyobb kormányzati szerepet követelve.¹⁷ A magyar kommün felidézése szoros összefüggésben állt az 1956-os forradalom eseményeinek feldolgozásával. A múlthoz való viszony a hasonlóság feltételrendszerén nyugodott, a két esemény történetét pedig összevethető fogalmakkal írták le. 1919 megjelenítése 1956 értelmezéseit tükrözte.

December elejére azonban az új pártvezetés és személy szerint Kádár János előtt is világossá vált a megtorlás elkerülhetetlensége. Először is, a tárgyalási kísérletek kudarcba fulladtak: sem a Nagy Imre köré tömörült kommunista reformerek, sem a nem kommunista értelmiségi ellenzék, sem a munkástanácsok nem ismerték el a Kádár-kormányt törvényesnek, és elzárkóztak támogatásától. Másrészt, így az is egyértelművé vált, hogy a kommunista hatalom újjászervezése döntően az újra megélénkülő egykori sztálinista pártkérdésekre, illetve az ellenforradalommal való leszámolást sürgető szovjet pártvezetésre támaszkodhatott. Az „ellenforradalom” értelmezésében, alapvetően elfogadva a szovjet nyomást, hangsúlyeltolódás következett be, s előtérbe került a tudatos szervezkedés és összeesküvés vonulata.¹⁸

Decemberben az Ideiglenes Központi Bizottság határozatot készített elő az 1956. októberi események okairól és jellegéről. A december 2-án és 3-án megtárgyalt előterjesztés leszögezte, hogy a budapesti pártszékház elleni támadásnál a nyílt, álca nélküli fehérterror bukkant föl.¹⁹ Kádár egyetértett a megfogalmazással, ám hozzátette, hogy bár az ellenforradalom lehetősége rejtve mindig benne volt a felkelésben, a párház elleni október 30-i támadás az események ellenforradalmi lényegére nézvést jelentett közvetlen bizonyítékot.²⁰ Így aztán az 1956. december 5-én elfogadott határozat megállapította, hogy az október 30-a előtt még rejtőzködő ellenforradalom szervezte meg – ezúttal immár nyíltan – a mérszárhlást a párháznál. A dokumentum azonban azt is leszögezte, hogy az ellenforradalom erői már ez előtt is jelen voltak, és alapján véve irányították az eseményeket.²¹

Az ostrom így végleg elvesztette kezdeti, még szándékolatlan antikommunista támadásként ábrázolt jellegét, és jól felkészült ellenforradalmi csapatok gonoszítottává alakult át. Az új kommunista kormányzat az 1956-os forradalomról szóló hivatalos értelmezését úgynevezett Fehér Könyvekben tette közzé. Az összesen öt kötetből álló kiadvány első része decemberben, nem sokkal az események után jelent meg. A kiadvány nyomatékosan leszögezte, hogy a felkelés ellenforradalom volt, vagyis a népi demokrácia intézményei elleni el-tökélt támadás. A bevezetés kijelentette, hogy a néphatalom vezető ereje a munkásosztály

¹⁵ Révész Sándor: *Aczél és korunk*. Budapest, 1997. 54.

¹⁶ Ständeisky: *Az írók és a hatalom*, 43.

¹⁷ Eörsi: *Köztársaság tér*, 26.

¹⁸ Kádár János álláspontjának változásairól lásd: Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz. I–II*. Budapest, 1996–1999. II. 375–377.; Huszár: *Kádár János politikai életrajza*, II. 20–25.

¹⁹ *Az MSZMP jegyzőkönyvei*, I. 215.

²⁰ *Az MSZMP jegyzőkönyvei*, I. 144.

²¹ *Az MSZMP jegyzőkönyvei*, I. 239. A decemberi párthatározatról lásd még: Kalmár: *Ennivaló és hozomány*, 25–29.; Rainer: *Nagy Imre*, II. 377.

pártja, így a kommunisták üldözése világosan megmutatta a lázadók reakciós törekvéseit. A Fehér Könyv az ellenforradalmi jelleg bizonyítékául a budapesti pártszékház ostromát idézte példaként.²² A kommunisták az ostromot hamisítatlan kommunista-ellenes támadásnak érzékelték, amely számukra egyenlő volt a rendszer alapvető intézményeinek elpusztítására irányuló törekvéssel.

A fegyveres felkelés leverése után az új kommunista kormányzat hamar nekilátott, hogy összegyűjtse az „ellenforradalom” bizonyítékait. A különböző tanúvallomások és újságcikkek között figyelemreméltó számú fényképet halmoztak föl. A képek nagy részét a forradalom napjaiban Budapesten tartózkodó nyugati fotóriporterek készítették, és olyan jelentős folyóiratokban jelentek meg, mint a *Time*, *Life*, *Paris Match* vagy a *Spiegel*.²³ A fényképek, melyek nagyrészt a háborús fotódokumentációk műfaji jellegzetességeit követték, a tömegre, az erőszakra, a fegyveres csoportokra vagy a város romjaira koncentráltak. E fotográfiai alapvető szerepet játszottak 1956 októberének mint forradalomnak, vagyis kollektív társadalmi tettnek az értelmezésében a nyugati közönség számára.²⁴ Hogy hogyan nézték²⁵ e dokumentációt az ellenforradalom történetét összeállító kommunista megfigyelők, az új kormányzat hivatalos álláspontját tükröző Fehér Könyvek első kötete mutatja, mely 1956 decemberében, nem sokkal az események után jelent meg. Ami első pillantásra is uralja a füzetet, az a fizikai erőszak elborzasztó látványa. A kötet képein megvert, megkínzott, kivégzett és meggyalázott testek tűnnek fel egymás után. Alighanem a leghatásosabbak közé tartozott az egy fiatal katonát, lemeztelenített mellkassal fejfelé fölakasztva mutató illusztráció. A néző tekintetét a kép függőleges tengelyében elhelyezkedő, azt hosszanti irányban teljesen betöltő test vonja rögtön magára. Csupán az ezt követő, pásztázó pillantás veszi észre azután az illusztráció háttérében álldogáló alakokat. Az emberek egy része a felakasztott áldozatot figyeli, mások egymással beszélgetnek, vagy figyelmüket a képen kívüli látvány felé fordítják. A fotográfia által megjelenített történet fő eleme nyilvánvalóan a megkínzott és felfüggesztett test. Az elmesélni kívánt esemény így nem a lincselés aktív cselekménye, hanem annak kimerevített eredménye: a meggyalázott test. Az így személytelené és időtlenné alakított kegyetlenség az emberi természet mélyén megbújó, ám ezúttal felszínre törő barbárság ábrázolásává változott.

Hasonló hatást ért el az a fénykép, mely elesett katonák sorban kiterített holttesteiről készült. A képen a halottakon kívül nem látható emberi alak, így homályban marad a halál oka. A mondanivaló középpontjában ezúttal sem az emberi cselekvés áll, csupán annak eredménye. A kivégzettek tetemeit perspektivikus látószögben ábrázoló fotográfia a végtelemben tartó párhuzamosok képzetét idézi föl: a néző előtt fölsejllhet a sort tovább folytató halottak látványa. A tömeges pusztulás személytelen tényét bemutató fénykép a gyilkos könyörtelenség metaforája. A fotók által elbeszélt történetek az erőszak elvont, allegorikus

²² „Általános hajsza indult a népi hatalom vezető ereje: a munkásosztály pártjának szétverésére. E hajsza keretében október 30-án ágyútűzzel lőtték szét a budapesti pártbizottság Köztársaság téri székházát.” *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben*. I–V. kötet. h. n. [Budapest], é. n. [1956–1958.] I. 5. (a továbbiakban: Fehér könyv).

²³ Rév István: *Retroactive Justice: Prehistory of Post-Communism*. Stanford, 2005. 246–247.

²⁴ Horváth Sándor: *Kollektív erőszak és városi térhasználat 1956-ban: forradalmi terek elbeszélése*. Múltunk, 51. évf. (2006) 4. sz. 281.

²⁵ A „nézés”, az olvasáshoz hasonlóan, alighanem saját történetiséggel rendelkezik, maga is kulturális-társadalmi termék. A „nézés” vizsgálatának történeti módszertanához lásd: Starn, Randolph: *Seeing Culture in a Room for a Renaissance Prince*. In: Hunt, Lynn (Ed.): *The New Cultural History*. Berkeley, 1989. 205–232.; Koselleck, Reinhart: *A kora újkor elmúlt jövője*. In: uő.: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Budapest, 2003. 17–22.

ábrázolására törekedtek: az a fénykép, mely egy nőt bántalmazó csoportról készült, a kompozíció középpontjába a földön fekvő asszonyt helyezte. Efelé vonzotta a tekintetet a nő fehér inge is, mely kiugrott a szürke-fekete háttérből. A néző így először a kegyetlenség tényével szembesült: az asszony testét az öt rugdosó lábak és karját hátracsavaró kezek vették körül. A kép személytelen: sem a nő, sem a bántalmazók arca nem volt látható. Valójában az atrocitást elkövető csoport tagjai csupán deréktól lefele – mint a fizikai erőszakot közvetlenül végrehajtó végtagok tömege – bukkantak föl az ábrázoláson. A kompozíció ugyanakkor a nemiséggel kapcsolatos szimbolikus jelentéseket hordozott: a fehér ruhás nő a kiszolgáltatott ártatlanság, míg az öt körülvevő sötét öltözetű férfialakok az emberben megbúvó vad erőszak képzeteit elevenítették föl. A póre kegyetlenség látványa uralta a kiadványt: a vékony füzet hatvankét oldalán huszonhét, kivégzéseket, holttesteket és atrocitásokat ábrázoló képet közölt. A fényképek között az ismétlődés logikáján kívül nehezen fedezhető föl bármilyen viszony: az egyes illusztrációk a kíméletlenség újabb és újabb eseteit mutatták be. Az erőszak oldalakon át visszatérő képei így a mindent elborító, önmagáért való kegyetlenség benyomását erősítették. Az elszabadult, céltalan erőszak pedig a civilizálatlan barbárság képzetét keltette föl. A vadul tobzódó tömeg nem kímélte a nőket, áldozatait pedig „állatiasan megcsonkította”:²⁶ az egyik fénykép egy fej és karok nélküli meztelen felsőtestről készült.

A felkelés többi eseményének leírása is az erőszak jelenségére összpontosított. A hivatalos kiadvány meg volt győződve róla, hogy a pártszékház eleste után a főváros utcáin a féktelen erőszak lett úrrá. Hangsúlyozta, hogy a várost gátlástalan gyilkosok uralták, akik nem sokat törődtek azzal, kiket is végeznek tulajdonképpen ki. A füzet tanúvallomásokat is közlített; egyikük a következőképpen mesélte el október 31. eseményeit: „1956. október 31-én 14 óra 30-kor Budapesten, a Lenin körút és a November 7. tér sarkán állva a következő esetnek voltam szemtanúja: a Lenin körúti Művész mozival szembeni járdán haladó egyik férfira valaki rákiáltott: »Ávós!«. Az illetőt, aki khaki színű nadrágot és a Dózsa Sportegyesület színét viselő tréningruha blúzt hordott, megrohanta a tömeg és bántalmazni kezdték. Az így keletkezett tumultust kihasználva, valaki az elfogott férfi nyakába helyezett egy drótból összecsavart kábelt. Ennek segítségével a már elalélt embert a Lenin körút és az Aradi utca sarkán egy vasárubolt előtti fára felakasztották. A meggyilkolt ember nyakába táblát akasztottak ezzel a felírással: »Tóth áv. százados. Így jár minden ávó-s«.”²⁷ A könyv ezután beszámolt egy csoportról, mely lakásokat foglalt el Budapesten november 2-án és 3-án, azért, hogy ott mérgezett injekciókkal embereket végezzenek ki. A kötet a felkelők egy olyan parancsnokáról is írt, aki olyan részeg volt, hogy már válogatás nélkül választott célpontokat. A kiadvány idézte egy ellenforradalmi csoportba keveredett tizenhat éves fiú vallomását: „Én egy civilruhás századoshoz kerültem, és megadott címekre jártunk leszámolni az ÁVH-sokkal és a kommunistákkal. Egy alkalommal a Royal szálló környékén az egyik ház III. emeletére mentünk egy címre. A századosunk azt mondta, hogy egy ávóshoz megyünk. Otthon találtuk feleségével és 6 esztendő kislányával együtt. A százados először összeverte az ávóst, majd kiszakította füleit és ollóval lekasabolta az orrát. Utána egy sorozatot engedett bele. Közben az ávós felesége menekülni próbált, de a csoportunk egyik tagja egy lövéssel leterítette. Utána – bár gondolkodtunk, hogy mit csináljunk a kislánnyal – őt is lelőttük.”²⁸

²⁶ *Fehér könyv*, I. 17. képaláírás: „Egy áldozat, akinek tetemét állatiasan megcsonkították.”

²⁷ *Fehér könyv*, I. 25.

²⁸ *Fehér könyv*, I. 27–28.

A hivatalos értelmezés szerint a vidék is a „vérengző ellenforradalom” kezébe jutott. A kötet számos beszámolót közölt párttitkárok és tsz-elnökök bántalmazásáról vagy rendőrök és régi kommunisták kivégzéséről. A szerkesztők hangsúlyozták, a kommunista funkcionáriusok letartóztatása és a halállisták készítése általános volt. Például a mezőtárkányi tanácselnököt súlyosan bántalmazták: tüdeje megsérült és két bordája is eltört. Ezenkívül kilenc éves fiát is megverték. A füzet a miskolci eseményekről is tartalmazott egy beszámolót. November 3-án a tömeg megtámadott öt rendőrt, és felakasztotta őket a helyi szovjet emlékműre.²⁹

A terrorista erőszak az ellenforradalom ábrázolásának alapvető eleme maradt a következő hónapokban is. A budapesti rendőrkapitányság a felkelés alatt elkövetett „terrorcselekmények” ügyében indított nyomozást, és 1956. december 14-én ötven támadásról, betörésről és gyilkosságról adott jelentést.³⁰ A Népszabadság a következőképpen számolt be a kommunista katonatiszt, Sziklai Sándor és apósa meggyilkolásáról: „Az öreg kommunistát agyonverték. Utána kicipeltek Sziklai Sándor holttestét az utcára, tetemét a csőcselék rugdosta, gyalázta. Ordítottak, keresték Sziklai elvtárs feleségét. Azt kiáltották: neki is ott a helye a férje holtteste mellett. A lakást azután feldúlták, kirabolták. Vandál pusztítás, vérrel befröcskölt falak mutatják az ellenforradalmár gonosztevők keznyomát.”³¹ Amikor a Népakarat a felkelők egyik fő vezetőjének, Dudás Józsefnek a peréről adott hírt, hangsúlyozta, hogy a vádlott mint horthysta kém és *agent provocateur* lett elkötelezett antikommunista. A cikk azt is megemlítette, hogy a férfit 1946-ban ellenforradalmi összeesküvés vádjával letartóztatták. Dudást azzal a történettel vélték jellemezni, amikor sok egyéb gyilkosság mellett emberei három személyt fölkoncoltak egy áruház előtt. Egyik helyettese a kommunisták felkutatására és letartóztatására létrejött különítményt vezette. A cikk azt állította, hogy a letartóztatottakat megkínózták, és néhányukat kivégezték.³² 1957. február 10-én a Népszabadság hosszú riportot közölt a miskolci lincselésről. A vidéki nagyvárosban hét embert öltek meg. Kettejüket a szovjet emlékműre akasztották föl, miután megkínózták, míg egy harmadik embert a városháza erkélyéről dobtak le. Miközben az újságíró a véres események leírására alkalmas megfelelő fogalmat kereste, sajátos történelmi összehasonlításra jutott. A cikk kifejtette: „Október 26-án és 27-én olyan szadista vérengzést vittek véghez Miskolcon, amelyhez hasonlót csak a fasiszták csinálhatnak.”³³ Ennek ellenére a szerző nem állította, hogy a gyilkosok fasiszták lettek volna. A rendőrök kivégzése oly mértékben döbbenetes volt a kommunista megfigyelők számára, hogy a hétköznapi kifejezések alkalmatlannak tűntek az eset meghatározására: „Szándékos emberölés! Bár a rendőrségi jelentésekben, az ügyészégi vádiratokban ez szerepel, így kívánja a paragrafus, mégis a miskolci ellenforradalmárok gaztetteinek érzékeltetésére más szavakat kell keresni.” A fasiszta barbárság alkalmasnak tűnt a kommunista újságíró számára a mézárulás minősítésére. Az ellenforradalmi állatiasság megjelenítésének másik jellegzetes esete volt Tóth Ilona és társainak pere. A nőt azzal vádolták, hogy szándékosan gyilkolt meg egy férfit méreginjekcióval.

---

²⁹ *Fehér könyv*, I. 37–49.

³⁰ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-BP-1. MSZMP Budapesti Bizottsága. 1956–57/27

³¹ Népszabadság, 1956. december 5. 5.

³² Népakarat, 1957. január 20.

³³ Népszabadság, 1957. február 10.

A vádak szerint, mivel Tóth nem tudott végezni áldozatával az injekció segítségével, egy késsel döfte halálra.³⁴

A kommunista értelmezőket, akik különösen erőszakos kommunista-ellenes támadást tapasztalhattak meg, megdöbbenette a bántalmazások érzékelt kegyetlensége. Így logikusnak tűnt a számukra, hogy a felkelés, melyet kezdetben jelentős hányaduk támogatott, végeredményben a proletárdiktatúra megdöntésére törekedett a párt szisztematikus megsemmisítése útján. Hogy a szörnyű események felfoghatók legyenek, ezeket egy már jobban megértett erőszakkal kapcsolták össze. 1956 rémségei a kommunistákat 1919 hasonló történéseire emlékeztették: a Köztársaság téri mézszárlást „az 1919-es fehér terrorra emlékeztető ellenforradalmi hajszá”³⁵-nak minősítették. A Köztársaság téren készült fényképeket tartalmazó dosszié, melyet a kommunista történészek állítottak össze mint az ellenforradalom bizonyítékát, a „Siófok, Orgovány réme kísért!” címet viselte.³⁶ Az ismeretlen így a már korábban megismerthez hasonlították, hogy a nehezen értelmezhető különös jelenséget könnyebb legyen megérteni. A Fehér Könyvek első kötete nem csupán erre a sajátos történelmi analógiára alapozta állításait: az összesen hatvankét oldalon mindössze kétszer említették 1919-et. A fehérterror emléke azonban láthatólag megfelelő lehetőséget kínált, hogy értelmet adjanak a történéseknek. A kommunista megfigyelők a népi demokrácia elleni támadást olyan eseményként fogták föl, mely „sok tekintetben meglepően azonos módon történt, mint 1919-ben a Tanácsköztársaság elleni ellenforradalmi kísérletnél”.³⁷

1957. január–februárban, a megtorló perek előkészítése érdekében, tovább szigorodott az „ellenforradalom” értelmezése. A január 6-án megjelent kormányprogram már Nagy Imre árulásáról beszélt: „A Nagy Imre-kormány árulása megnyitotta az utat az ellenforradalom előtt, mely ezekben a napokban embertelenül gyilkolta a szocialista forradalom hí fiait és leányait.”³⁸ Az Ideiglenes Intéző Bizottság február 12-i ülése pedig szovjetellenes csoportként határozta meg a volt kormányfőt és társait.³⁹ Az Ideiglenes Központi Bizottság február 26-án Nagy Imrét önálló frakció szervezésével és az ellenforradalom tudatos előkészítésével vádolta.⁴⁰ Ezzel párhuzamosan zajlott a forradalomban szerepet vállalt írók elleni perek előkészítése, melyek vizsgálati tervében az ellenforradalmat irányító Írószövetség tevékenységének felderítése is szerepelt.⁴¹ 1957. február végétől kezdve erősödött a „nemzeti kommunizmus” és a „revizionizmus” elleni fellépés is.⁴² Márciusra pedig végképp megérlelődött a Romániában őrzött Nagy Imre-csoport bírósági felelősségre vonásának terve, amit áprilisban követett tényleges letartóztatásuk.⁴³

³⁴ Népakarát, 1956. december 9., 1957. január 18., 1957. március 1. Tóth Ilona ügye mind a mai napig vihart kavart a történelmi vitákban. Számos történész azt is kétségbe vonja, hogy egyáltalán követett-e el gyilkosságot. Lásd: Kiss Réka – M. Kiss Sándor: *A csalogány elszállt. Tóth Ilona tragikumai*. Budapest, 2007.

³⁵ *Fehér könyv*, I. 22.

³⁶ A dosszié az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában található. Siófok, Orgovány réme kísért! ÁBTL 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok. A-220.

³⁷ *Fehér könyv*, I. 3.

³⁸ Népakarát, 1957. január 6.; Népszabadság, 1957. január 6. A kormányprogramról lásd: Rainer: *Nagy Imre*, II. 378.; Huszár: *Kádár János politikai életrajza*, II. 27.

³⁹ Rainer: *Nagy Imre*, II. 379.; Kalmár: *Ennivaló és hozomány*, 29.

⁴⁰ Huszár: *Kádár János politikai életrajza*, II. 32.; Rainer: *Nagy Imre*, II. 379.

⁴¹ Ständeisky: *Az írók és a hatalom*, 208.

⁴² Ständeisky: *Az írók és a hatalom*, 230., 235.

⁴³ Rainer: *Nagy Imre*, II. 382–383.; Huszár: *Kádár János politikai életrajza*, II. 39–46.

1957. február 2-án Réti László, a Párttörténeti Intézet korábbi igazgatója *Tanít a történelem, 1919. augusztus* címmel cikket írt a párt hivatalos napilapjába. A kommunista történész célja az volt, hogy megvédolja Nagy Imrét az „ellenforradalom” előkészítésével. A szerző álláspontja szerint október 23-a után egy második Peidl-kormány alakult az országban. A Peidl-kormány 1919-ben becsapta a munkásokat azzal, hogy tagadta az ellenforradalmi veszély létét, és „polgári demokráciát” követelt, azonban, ahogyan fogalmazott, a „proletárdiktatúra romjain” „fasiszta ellenforradalom” jött létre. A cikk úgy érvelt, hogy látszólag Nagy is „demokráciát” akart, de politikájának következménye az „ellenforradalom” restaurációja lett volna, ha a Szovjetunió nem avatkozik közbe.⁴⁴ Március 21-i ünnepi beszédében Hevesi Gyula akadémikus, a Tanácsköztársaság egykori résztvevője arról beszélt, hogy „mai forradalmi munkás–paraszt kormányunk az utóbbi évek sajnálatos elhajlásai után, ismét a magyar forradalmi munkásmozgalom és a Tanácsköztársaság dicsőség-teljesen megkezdett útján szolgálja népünk ügyét. Levonta a tanulságot a Tanácsköztársaság eredményeiből és hibáiból egyaránt. Kezdődött ez már azzal, hogy világosan és idején felismerte, hogy a Nagy Imre-kormány teljesen azonos szerepet töltött be, mint 1919-ben, a munkáshatalom bukása után Peidl Gyula jobboldali kormánya, és valósággal sodorja az országot a fasizmus igájába. Folytatódott azzal, hogy e felismerés után ugyanazt tette, amit annak idején mi is szerettünk volna megtenni, sőt meg is kíséreltünk, de akkor ez megvalósíthatatlan reménynek bizonyult: a szovjet nép baráti segítségét kérte a forradalom megmentésére.”⁴⁵

Az 1919-es ellenforradalom emléke olyan könnyen elérhető nyelvezetet jelentett a kommunista értelmezők számára, mely ismerős fogalmakat kapcsolhatott új tapasztalatokhoz. A Tanácsköztársaság felelevenítése 1956 és 1957 fordulóján elsősorban arra kínált lehetőséget a kommunista vezetés számára, hogy megkísérelje értelmezni olyan fogalmak jelentését, mint az „ellenforradalom”, a „fehérterror”, „opportunizmus” vagy a „népi hatalom”, melyek kulcsszerepet játszottak az 1956 emlékével való viaskodásban. A múlt újra gondolása a jelen megértéséhez nyújtott kézzelfogható segítséget. Az 1919-ről való beszéd ily módon hozzájárult 1956 kommunista olvasatához, miközben a jelen problematikája tette lehetővé a múlt felidézését.⁴⁶ Ez a körülmény megnövelte a Tanácsköztársasággal kapcsolatos történeti tudás igényét. 1957. március 21-én a Népakarat így fogalmazott ünnepi cikkében: „S ha most, az elszánt küzdelem kezdetének 38. évfordulóján megemlékezünk: a magyar proletariátus és a harcban elesettek emléke megköveteli, hogy végre marxista módszerekkel tisztán, teljes nagyságában és egész megrázó tragikusságában fessék népünk elé a Tanácsköztársaság igazi arculatát. Természetesen ez nem egy vezércikk és a vezércikkíró feladata, hanem a bizantinizmus ködéből kilábaló történészeké és a dogmatizmussal szakító ideológusoké.”⁴⁷

⁴⁴ Réti László: *Tanít a történelem, 1919. augusztus*. Népszabadság, 1957. február 2.

⁴⁵ Népakarat, 1957. március 22.

⁴⁶ Ebben az időszakban 1919 sorsa a magyar kommunista emlékezetben Masada ostromának a zsidó emlékezetben betöltött szerepéhez hasonlított. Schwartz, Barry – Zerubavel, Yael – Barnett, Bernice M.: *The Recovery of Masada: A Study in Collective Memory*. Sociological Quarterly, 27. (1986), no. 2. 147–164. A jelen szerepéről a múlt felidézésében lásd: Halbwachs, Maurice: *On Collective Memory*. Chicago–London, 1992.

⁴⁷ Pikay István: *Tündökljék való fényében!* Népakarat, 1957. március 21. 3.

Ez a tény azonban nem vonta azonnal maga után a Tanácsköztársaság jelentőségének felértékelését is. Bár a régi párttagok egyre nagyobb tiszteletben részesültek,⁴⁸ ez elsősorban a Munkásórség 1957. januári és februári szervezésével állt összefüggésben. Miközben a vezetés megbízható embereket keresett, figyelme a régi párttagok felé fordult, ideértve az egykori partizánokat, 1944 előtti szervezett munkásokat és az 1919-es Vörös Hadsereg volt katonáit is. Kádár János még azt is kijelentette, hogy valójában éppen a régi káderek jelentik a párt fő erejét, hiszen a fiatalabbak megzavarodtak. Bár a munkásórség megalapítása lehetőséget jelentett volna a Kádár-kormányzatnak az első proletárdiktatúrával való összevetésre, mégsem biztosított igazi kontextust a történelem újraértékelésére. Az Ideiglenes Intéző Bizottság 1957. január 29-én fogadta el a Munkásórség felállításának gondolatát, azonban amikor február 12-én döntött a tavasszal esedékes politikai évfordulók megünnepléséről, a Tanácsköztársaság kikiáltásának eseményét nem iktatta az 1848-as forradalom (március 15.) és a háború 1945-ös magyarországi befejezésének (április 4.) dátumai közé.⁴⁹ 1957. március 21-ét csak a párt szűk köreiből ünnepelték. Mindössze a keményvonalasok egy csoportjával és a Párttörténeti Intézettel kiegészült Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottság gyűlt össze a Magyar Néphadsereg Központi Tiszti Klubjában, hogy megemlékezési szertartást szervezzék. Ezzel egy időben a párt és a kormány fontosabb vezetői Moszkvába utaztak, hogy hivatalos találkozón vegyenek részt a szovjet párt és állam képviselőivel.⁵⁰

2

A párt napilapja 1957. március 8-án tudósított Francia Kiss Mihály letartóztatásáról. A hetvenéves Francia Kiss közismert alakja volt azoknak a fehérterrorista különítményeknek, melyek 1919 és 1920 folyamán, a Tanácsköztársaság bukása után kommunistákat, zsidókat és baloldali embereket üldöztek és gyilkoltak meg.⁵¹ Francia Kiss 1957-ben állampolgári bejelentés alapján fogták el. Az „ellenforradalom” alatt látták, amint egy Pobeda gépkocsin a helyi nemzeti bizottság elnökéhez hajtatott. Bár ezt a jelenetet a bíróság később felhasználta annak bizonyítására, hogy az idős férfi ellenforradalmi szerepet játszott 1956-ban is, nem 1956-ban elkövetett bűnök miatt ítélték el. A bíróság ehelyett a népbíróság Francia Kiss távollétében háborús bűnökért elítélő 1947-es megállapításait tartotta érvényesnek. A vádakat ugyanakkor néhány új elem egészítette ki, mint például a személyi igazolvány hamisítása, illetve illegális fegyvertartás. A bíróság célja az volt, hogy bizonyítsa, hogy az egykori fehérterrorista folytatta ellenforradalmi tevékenységét, és a népi demokrácia ellensége maradt: „Francia Kiss Mihály az 1919. és 1920. években elkövetett bűncselekményein kívül a felszabadulás utáni időkben is követett el bűncselekményeket.”⁵² Az ítélet folytonos bűnelkövető személyiséget rajzolt meg: a bíróság megállapította, hogy a vádlott a felszabadulás után érezte felelősségre vonásának közelgő veszélyét, és megpróbált elmenekülni. Kovács József név alatt élt, és 1954-ben sikerült hamis személyi igazolványt is szereznie

⁴⁸ 1957-ben, például, a párt Baranya megyei Végrehajtó Bizottsága követelte azoknak az 1919-es kommunistáknak a kitüntetését, „akik az októberi ellenforradalmi események során becsületes, parthű, bátor magatartást tanúsítottak.” MOL M-KS 288. f. MSZMP Központi szervei. 21/1957/3. őe.

⁴⁹ Az MSZMP jegyzőkönyvei, II. 61–63., 109–110.

⁵⁰ Népakarat, 1957. március 19., 1957. március 21., 1957. március 22.

⁵¹ Francia Kiss Mihály perét és az ellenforradalom konstrukcióját elemzi: Rév István: *Ellenforradalom*. Beszélő III. folyam, 4. évf. (1999) 4. sz. 42–54. A per iratait lásd: Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) VII. 5e/20630/I-IV.

⁵² BFL VII. 5e/20630/III. 18–19.

magának. E büntettekén kívül egy Parabellum típusú pisztolyt is rejtegetett. A tárgyalás lehetővé tette a kommunista megfigyelők számára, hogy észrevegyék az 1919-es ellenforradalom és az 1956-os felkelés hasonló eseményei között valamiféle időbeli folytonosság érvényesülését. „Mintha 1956. november első napjait látnánk [...] az ellenforradalom módszerei 37 év múltán sem változtak”,⁵³ számolt be a párt napilapja Francia Kiss letartóztatásáról.

Habár a párt decemberi határozata a Rákosi-klikk és Nagy csoportja után csupán a harmadik helyre helyezte a „Horthy-fasiszta és magyar nagytőkés–földesúri ellenforradalmat” az 1956-os felkelés okai között, azt is nyomatékosította, hogy az előző rendszer támogatói nem adták föl szándékukat uralmuk helyreállítására, és 1945 óta illegálisan szervezkedtek. A hírhedt „négy ok” által bemutatott történet tulajdonképpen a félrevezetés története: először, az emberek az utcákra mentek a Rákosi-rendszer elleni jogos elégedetlenségüktől vezetve, másodsorban, jó szándékú követeléseiket kihasználta az áruló Nagy Imre látszólag kommunista kormánya, miközben valójában, harmadszor, az eseményeket már a Horthy-rendszer támogatói irányították, akik a kapitalista és feudális kizsákmányolás uralmát kívánták visszaállítani. Az „ellenforradalom” *folytonossága* így megkerülhetetlen elem lett az 1956-os felkelésnek mint *lényegi* ellenforradalomnak a konstrukciójában: amennyiben a felkelést egy magasabb történelmi valóság értelmében nem a „nép”, akik valójában részt vettek benne, vitte végbe, hanem Horthy-hívek, akik valójában a háttérben maradtak, az egyetlen magyarázat arra, hogy miért voltak képesek mégis előkészíteni a felkelést, *absztrakt* történelmi erőként való folytonos jelenlétük a korábbi időszakokban.⁵⁴ Következésképpen, a kádárista kommunista vezetés és pártelit alapvető problémája az volt, hogy bizonyítsa a horthysta tisztek és hivatalnokok *valódi* jelenlétét az 1956-os forradalom *valódi* történetében.⁵⁵ Azt az állítást, hogy a kommunisták üldözésének célja a Horthy-rendszer helyreállítása lett volna, a háború előtti vezető réteg személyiségeinek visszatértéről szóló adatokkal bizonyították. A felkelés kommunista értelmezői a kezdetektől fogva igyekeztek bizonyítani, hogy a felkelők között meghatározó erőként jelen voltak az egykori földbirtokosok, tőkésék és horthysta tisztek csoportjai.

A Fehér Könyv első kötete számos példát említett annak érzékeltetésére, hogyan tértek haza a Horthy-rendszer korábbi közigazgatásának tisztviselői egykori településeikre, hogy átvegyék a felkelés vezetését. A kötet szerkesztői hangsúlyozták, hogy helyi forradalmi bizottságok újra a régi Horthy-közigazgatást bízták meg a teendőik ellátásával. A füzet azt a tételt is bőséges példával igyekezett alátámasztani, mely szerint a gyárak és üzemek egykori tulajdonosai visszatértek, és újra utasítani kezdték munkásaikat. Január végén a párt napilapja is arról tudósította olvasóit, hogy októberben régi horthysta tisztek, csendőrök és egy gazdag hentes alakította meg a munkástanácsot Esztergomban.⁵⁶ A kormány hivatalos kiadványának harmadik kötete is nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy bizonyítsa a Horthy-rendszer támogatóinak jelenlétét 1956 eseményeiben. A kötet egész fejezetet szentelt a „vidéki forradalmi bizottságok”-nak: „A bizottságok tagjainak többsége, és különösen a hangadók, nem a lakosság túlnyomó részét kitevő dolgozó parasztok közül kerültek ki, hanem

⁵³ Népszabadság, 1957. március 13.

⁵⁴ Az MSZMP jegyzőkönyvei, I. 239. Ez Mink András: *The Fiction of the Counterrevolution* című, a Közép-Európai Egyetemen 2002-ben megvédett PhD értekezésében található elemzésének központi érvelése.

⁵⁵ A Kádár-rendszer története e tekintetben egy folyamatos történetírói vállalkozás története, melynek középpontjában az ellenforradalom dokumentálása és értelmezhető elbeszéléssé alakítása állt.

⁵⁶ Népszabadság, 1957. január 30. Lásd még a februári rádióadásokat: Open Society Archives, 300/40/1/1299.

kulákok, volt csendőrök, horthysta katonatisztek és községi jegyzők meg bírók soraiból, akik szövetséget kötöttek a bűnöző elemekkel. [...] A falvak és városok dolgozó népe megdöbbenéssel látta, hogy jól ismert ellenségei, a kulákok, csendőrök, horthysta főszolgabírók és jegyzők stb. kaparintják kezükbe a hatalmat.”⁵⁷

Az ehhez hasonló bizonyítékok nem csupán azt kívánták igazolni, hogy a felkelés a régi rendszer helyreállítására tört, hanem az ellenforradalmárok folytonos kommunista-ellenes tevékenységét is. Példaként a füzet a mezőkövesdi munkástanács helyettes vezetőjének megválasztásakor elmondott rövid önéletrajzából idézett: „A Horthy-rendszer ludovikás tisztje vagyok. Többször voltam párt- és népi demokráciaellenes uszításért büntetve. Ezelőtt 12 évvel elrejtettem fegyvereimet, több katonai puskát és egy géppisztolyt. Most előszedtem.”⁵⁸ E tekintetben az egyik legárulkodóbb bekezdés az, amelyik a monori Nemzeti Bizottság tagjait írta le: „A monori járási nemzeti bizottmány elnöke Sente László, Fejér megye volt főispánja lett, akit a Nagy Ferenc-féle államellenes összeesküvésben való részvétel miatt ítélték el. Elnökhelyettes és titkár Baranyi Ferenc volt monori *horthysta jegyző* lett, a bizottmány tagjai közt volt Lengyel Sándor *volt uradalmi intéző, egy horthysta tábornok fivére*, Lilik Ferenc *nyilasszervező*, Füzi Imre *kulák*, dr. Karbach Antal *nyilas ügyvéd*. A nemzetőrség parancsnoka Maróty János *horthysta huszárszázados* lett, a nemzetőrség politikai-bűnügyi alosztályának vezetője Mátyás Ferenc *volt csendőrfőtörzsőrmester*. Mátyás beosztottja lett Wallner József *volt csendőralhadnagy, kémelhárító tiszt*, Kovács Pál és Dávid Sándor *volt csendőrtörzsőrmesterek*, Bara Gábor *volt csendőralhadnagy*. A »járási nemzeti bizottmány« Kovács Ferencnek, a monori *Kefegyár volt tulajdonosának ismét átadta a gyárat.*”⁵⁹

A Fehér Könyvek megjelenésével párhuzamosan a kommunista kormányzat nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy bizonyítékait minél szélesebb körben tárja a közönség elé. Az Agitációs és Propaganda Bizottság március 4-én vette kézbe azt a javaslatot, mely „a népi demokráciánk megdöntésére irányuló ellenforradalmi kísérletről” szóló kiállítás megrendezését tárgyalta. A bizottság március 15-i ülésén úgy határozott, hogy május elsején nyíljon meg a Minisztertanács rendezésében az októberi „ellenforradalom” történetét bemutató tárlat.⁶⁰ A kiállítás a hivatalos értelmezés erkölcsi hitelességét jelentékeny számú képzőművészeti alkotás bemutatásával, művészi eszközök segítségével kívánta erősíteni,⁶¹ a fő hangsúlyok mégsem ezekre a reprezentációs technikákra estek. A végeredményben a Párttörténeti Intézet szervezésében, június végén megnyílt vándorkiállítást tervező propagandisták nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a tárlat fényképek, eredeti dokumentumok és tárgyak – köztük fegyverek, híradó eszközök, áldozatok ruhái, valamint csendőregyenruhák – nagy számát vonultassa föl.⁶² A Népszabadság a következőképpen adott hírt az előkészületekről: „Tíz teremben képek, dokumentumok mutatják be októbert és novembert – úgy, ahogyan az valójában történt. [...] A kiállított tárgyak között szerepel az 1102. számú amerikai légifényképezőgép burkolata. [...] Láthatjuk annak a levélnek a fotokópiáját, amelyet

⁵⁷ *Fehér könyv*, III. 12.

⁵⁸ *Fehér könyv*, III. 13–15.

⁵⁹ *Fehér könyv*, III. 18. Kiemelés az eredetiben.

⁶⁰ MOL M-KS 288. f. 22/1957/1. őe.

⁶¹ Oelmacher Anna: A „Magyarországi ellenforradalom” kiállítás képzőművészeti anyagáról. Magyarország, 1957. augusztus 28.

⁶² Az „ellenforradalom” tárgyi bizonyítékait mutatja a Belügyminisztérium Központi Irattárában fennmaradt fénykép: http://www.osaarchivum.org/beta/galeria/index_hu/sites/ellenforradalom/ellenframes3.html. Hozzáférés: 2009. november 3.

egy nürnbergi táborból hazatért magyar fasiszta írt a lágerben maradt társainak. Tépett, meggyalázott zászlók mutatják, miképpen égették el az ellenforradalmárok a vörös lobogókat, s csonkították meg a nemzetiszínű zászlókat, kivágva belőlük a népköztársasági címert.”⁶³ A rendezők célja az volt, hogy a múlt objektumaival való közvetlen viszony segítségével a történelem elvont értelmezését kézzelfogható közelségbe hozzák a kiállítás közönsége számára.

Ezt a célt szolgálta a tárlat térbeli megszervezése, ahogyan azt az ózdi bemutatóról fennmaradt fénykép tanúsítja. A fotón jól látható, hogy a tablók a bemutatóterem falán egymás mellett elhelyezve voltak szemügyre vehetők. A falra szerelt kiállítási tablók előtt vitrinek láthatók, hasonló módon hosszú egyenes vonalba rendezve. A vitrinek előtt egy körasztal és a hozzá tartozó székek voltak. A bútorzat elrendezése a vitrinek, tablók és az asztal között jól észrevehetően olyan kevés helyet hagyott, ami lényegében a sorban álláshoz volt elegendő.⁶⁴ Ez az elrendezés a közönséget sorban való előre haladásra készítette, ami a kiállítási tablókkal és a vitrinekbe helyezett tárgyakkal való folytonos szembefordulást kívánt meg. A nézőket a kiállítás ily módon a múlt tárgyaival, dokumentumaival és nyomaival való folytonos szembesülésre hívta föl, a történész módszerét imitálva ezzel.

A történelmi bizonyítékokat azonban a párt tette elérhetővé, a párt tárta a múltat megismerni kívánó közönség elé. A kiállítás így a rémképként feltáruuló, 1956-os lázadó tömeg ellentétét kellett, hogy formába öntse: a párt útmutatását fegyelmezetten követő, szervezetten és rendezetten a történelmi haladás irányába menetelő nép ideális társadalmi testét megalkotva. A múzeumok nem csupán gyűjteményüket, hanem látogatóikat is a kiállítás tárgyaivá és a látvány alanyaivá teszik. A 19. század elején megszülető modern múzeumok sajátos oktatási–civilizatorikus intézményként jöttek létre: céljuk a műveletlen és fegyelmezetlen s ezért félelmetes tömeg átalakítása kulturált, civilizált polgárokká. A kiállítások térbeli megalkotása az utcákon rendetlenül hömpölygő csőcseléket megfigyelhető, fegyelmezhető és civilizálható tömeggé alakította át.⁶⁵

Az 1956-os kiállítás terének és a vendégkönyveknek a nyilvánossága a felügyelő tekintet lehetőségét kínálta a kommunista hatóságok számára: az 1956. októberi utcákon rendezetlenül özönlő, a város rengetegében elrejtőző, ellenőrizhetetlen tömeg szervezett sorokban, fegyelmezetten érkezett az ellenforradalommal való szembesülésre. „A kapu előtt, lent a József nádor téren, hosszú sor áll. Fent a kis termekben is szoronganak. Így van – aki nem hiszi, nézze meg saját szemével. 1957 nyarát írjuk. Szimbólumnak sem rossz külföldi újságírók vagy politikusok számára: Budapesten sorban állnak az emberek, hogy megnézzék az októberi ellenforradalomról szóló kiállítást.”⁶⁶ A kiállítóterem az átváltoztatás képességét, a megtisztulás ígéretét hordozta: a kaotikus, rendetlen, rendezetlen, barbár 1956-os tömeg a vendégkönyvek előtt rendezett szocialista emberré válhatott. „Van valami egészen különös, végtelenül megrázó abban, ahogy a 16-18 éves fiatalok az ellenforradalom dokumentumait feltáruó kiállítást szemlélik. Arcukon sokkal több, sokkal megrázóbb élmények visszafénye tükröződik, mint gondolta volna az ember: döbbenet, irtózat, felismerése valaminek,

⁶³ Népszabadság, 1957. május 29.

⁶⁴ Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtára 48. ME/II/B, Kultúra – Kiállítások 1957–1962 doboz. Ózd. Az ellenforradalmi kiállítás. Mártírok. 1957. Leltári szám: Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 86.11.

⁶⁵ E folyamatról lásd: Bennett, Tony: *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. London–New York, 1995.

⁶⁶ Kalmár György: *Bejegyzés helyett az ellenforradalomról szóló kiállítás vendégkönyvébe*. Népszabadság, 1957. június 26.

ami – majdnem-majdnem bajba sodorta fiatal életüket. Valaminek, ami megpróbálta falevélként magával ragadni ifjú lelkesedésüket – és amiből előbb vagy utóbb okvetlenül fel kellett ébredni – s jó, hogy felébredtek.”⁶⁷

Az „ellenforradalmi kiállítás” azonban, miközben igyekezett előállítani a történelmi autenticitás benyomását, sajátos módon nem vett tudomást a történelmi kiállításokat hitelessé tévő számos ismérvről. A tárgyak felhasználása a múlt egyfajta allegorikus formában való felidézését szolgálta. Jól mutatja ezt a tárlaton bemutatott csendőregyenruhák esete. Az öltözeteket nem kísérte magyarázó szöveg, nem ábrázolták a csendőrök társadalmi szerepét, sem az 1956. októberi eseményekben feltételezeten játszott szerepüket. Tárgyaik bemutatása nem a történelmi értelmezés célját, hanem az „ellenforradalom” visszatérése elméleti lehetőségének igazolását szolgálta. „Azután ott egy másik vitrin: ruha fekszik benne. Fehér Ferenc, Somogy megyei, zselickisfaludi csendőrfőtörzsőrmester egyenruhája, amelyet sebtében magára öltött. Sebtében? ...Dehogyan is. Hiszen nincs azon a ruhán egyetlen ránc. Moly azt meg nem rágta, nedvesség nem támadta, nap nem szítta. Gondosan el volt az téve, konzerválva, karddal, kitüntetésekkel együtt, hogy ha eljön az idő...” – írta a kiállítás egy párthú látogatója.⁶⁸ A történet világosan mutatja, hogy a rendezők célja nem valamiféle konkrét társadalmi–politikai viszonyrendszer bemutatása, hanem az „ellenforradalom” allegóriájának elvont megidézése volt.

Az „ellenforradalmi” tárlaton kiállított tárgyak és dokumentumok önmagukban, további magyarázó szöveges feliratok nélkül voltak megtekinthetők. Az objektumok azonban önmagukban aligha beszélnek: az eredeti környezetükből kiszakított eszközökhöz valaha tartozó társadalmi–kulturális egész hiányát valójában a kutatóknak a tárgyakhoz rendelt tapasztalata pótolhatja és teremtheti újjá, határozhatja meg valaha volt autentikus használatukat. A múzeumi tárgyakat magyarázó szövegek teszik a tudást közvetítő eszközökké. Ezek a feliratok teszik érthetővé, hogyan kerültek a tárgyak a kiállítóterembe, miért volt jelentősége kiállításuknak, milyen módon használták ezeket eredetileg, milyen kulturális és társadalmi feltételek tették lehetővé elkészítésüket, illetve milyen viszonylatokat és asszociációkat rendeltek hozzájuk eredeti tulajdonosaik.⁶⁹ E magyarázatok hiányában a kiállított tárgyak csupán különböző elvont módon elképzelt múltképekre való allegorikus utalásokként értelmezhetők.

Az „ellenforradalmi kiállítás” az autenticitás hiánya ellenére azonban mint történelmi múzeum képes volt megjeleníteni a hitelesség illúzióját. A történelmi múzeumok a 18–19. század fordulóján jöttek létre Európában. E történelmi kiállítások sajátos módon adtak választ a múlthoz vezető út mibenlétét faggató kérdésre. E gyűjtemények abból a meggyőződésből táplálkoztak, hogy a képek, a fotográfiák, a grafikus rekonstrukciók, illetve a tárgyak újra átélhetővé teszik a múltat. A történelmi múzeumok abból a hitből eredtek, hogy a múlt tárgyai mindenfajta szövegnél hitelesebb és közvetlenebb kapcsolatot jelentenek a történelem tapasztalatához. Ezek az objektumok a múlt relikviáiként jelentek meg, melyek a törté-

⁶⁷ Várkonyi Margit: *Egy kiállítás látogatói...* Népakarat, 1957. július 4.

⁶⁸ Kalmár: *Bejegyzés helyett*. A „csendőregyenruha” rekonstrukcióját rekonstruálta a Nyílt Társadalom Archívum „Az ellenforradalom reprezentációja” című kiállítása, mely 1996. november 5-től december 1-ig volt látható. http://www.osaarchivum.org/beta/galeria/index_hu/sites/ellenforradalom/ellenframes3.html (hozzáférés: 2009. november 3.).

⁶⁹ Greenblatt, Stephen: *Resonance and Wonder*. In: Karp, Ivan – Lavine, Steven D. (eds.): *Exhibiting Cultures: The Poetics and Politics of Museum Display*. Washington–London, 1991. 45.; Crew, Spencer R. – Sims, James E.: *Locating Authenticity: Fragments of a Dialogue*. Uo. 171. Kirshenblatt-Gimblett, Barbara: *Objects of Ethnography*. Uo. 387–396.

nelemmel való fizikai azonosság révén sajátos rezonanciaerővel rendelkeztek: képesnek látszottak közvetlenül megidézni azt a történeti kontextust és kulturális–társadalmi erőteret, melyből maga a tárgy származott.⁷⁰ A kommunista történelem-propaganda a történeti múzeumoknak ezt a képességét igyekezett kihasználni. A tárgyak között kialakuló viszonyok sajátos folytonosság képzetét keltették föl. A csendőregyenruhák és az októberi felkelők fegyverei, illetve az ezekkel térbeli kapcsolatba lépő, az áldozatoknak tulajdonított ruhák 1956 eredetét közvetlenül az „ellenforradalmi” korszak történetében lelték meg. Ezt a hatást erősítették a kiállításon bemutatott dokumentumok és fényképek arányai is. Az „ellenforradalmi erők azonnali, nyílt jelentkezése” címet viselő tematikus rész háromszor anynyi helyet kapott, mint az október 23-i események bemutatása, és közel hatszor annyit, mint a Rákosi-kor törvénytelenégeinek ábrázolása.⁷¹ E tablók, melyek bemutatták a viszsztatért emigránsok vagy az ellenforradalmi elemek tevékenységét, a munkástanácsokban közvetlen kapcsolatot sejtettek az 1956. októberi felkelés és a Horthy-korszak társadalmi–politikai viszonyai között.

Ezek a megállapítások már maguk után vonták az ellenforradalom folytonosságát: az 1919–1920-ban, a Tanácsköztársaság bukása után létrejött rendszer támogatói állítólag az 1956-os ellenforradalom fő kivitelezői voltak. A kommunista értelmezők hitük szerint e felfogás kézzelfogható bizonyítékára bukkantak például Francia Kiss személyében: „Amit Francia Kiss Mihály és társai 1919-ben elvetettek, az borzalmas aratássá terebélyesedett az 1956-os ellenforradalom napjaiban.”⁷² A kormányzat hivatalos értelmezésének negyedik kötete, mely valószínűleg szeptemberben, a per végeztével jelent meg, fényképet közölt a tárgyalóteremben beszélő idős vádlotról az alábbi címmel: „Francia Kiss Mihály, az 1919-es ellenforradalom hírhedt tömeggyilkosa, 12 évig álnéven bujkált. Az októberi napokban érkezettnek látta idejét, hogy előbújjon rejtekéből, s részt vegyen a kommunisták elleni akciókban.”⁷³

Az 1919 és 1956 közötti viszony jellege ezáltal megváltozott, minden bizonnyal még a kommunista megfigyelők számára is nagyrészt észrevétlenül. Az erőszakos események hasonlósága, mely észrevehetően köthető volt egyetlen személyhez, időbeli dimenzióra tett szert, és hirtelen történelmi folytonosságot tárt elő. Mi több, ez az időbeli azonosság új megvilágításba helyezte 1919, 1944 és 1956 tömeggyilkosságainak kronologikus sorozatát. A bíróság 1957. június 13-án kelt elsőfokú ítéletében fogalmazta meg ezt az érvelést: „A később tárgyalandó részletes tényállásban megállapított embertelen szadista kegyetlenséggel végrehajtott cselekmények maradéktalanul felismerhetők az 1944. évben a nyilasok által végrehajtott terrorcselekményekben és tömeges emberpusztításban, de kétségtelenül feltalálhatók azokban a megmozdulásokban is, amelyet az ellenforradalom 1956. október 23-a után a Magyar Népköztársaság hí fiaai ellen követett el. Az orgoványi és izsáki, valamint Kecskemét környéki szadista gyilkosságok, embernyúzások, nemiszervek levágása és hasonló cselekmények nem ismeretlenek a budapesti nyilas pártházakban hasonló gyilkosságokat elkövető pártszolgálatosok előtt, és a Köztársaság téren kivégzett és meggyalázott mártírjaink gyilkosai, a miskolci rendőrség előtti gyilkosságok tettesei ugyanazon módsze-

⁷⁰ Bann, Stephen: *The Clothing of Clio*. Cambridge–New York, 1984. 77–92.; Pearce, Susan M.: *Museums, Objects and Collections: A Cultural Study*. Washington, 1992. 198.; Greenblatt: *Resonance and Wonder*, 42.

⁷¹ MOL M-KS 288. f. 22/1957/1. őe.

⁷² BFL VII. 5e/20630/III. A Fővárosi Bíróság elsőfokú ítélete, 32.

⁷³ *Fehér könyv*, IV. fényképmelléklet.

rekkel dolgoztak, s ugyanolyan szadista kegyetlenséggel hajtották végre tetteiket, mint Francia Kiss Mihály és terrorista társai.⁷⁴

Francia Kiss Mihály ügye annak a letartóztatás-sorozatnak volt a része, melynek következtében a kommunista hatóságok újra kívánták indítani a két világháború közötti időszakban politikai okokból nem vizsgált bűncselekmények tárgyalását. Ennek érdekében felújították az 1950-ben megszűnt népbíróságok működését, a vizsgálatot pedig számos egykori csendőrtisztre terjesztették ki. 1957 augusztusában egy Győr megyei újság tudósított egy „volt fasiszta csendőrtörzsőrmester, a gyilkos, a háborús bűnös és fegyverrejtegető” esetéről. A helyi lap újságírója egy menekülő zsidó fogoly 1944-ben történt megölését róta föl a volt csendőrtisztnak, akit azzal is vádolt, hogy 1956 októberében ott folytatta, ahol korábban abbahagyta: a korábbi falusi jegyzőtől szerzett fegyverek segítségével megtámadta és megkéselte egy korábbi ellenségét.⁷⁵ 1958. májusban Biszku Béla belügyminiszter utasította minisztériuma Politikai Nyomozó Főosztályát, hogy indítson vizsgálatot 385 olyan személy ügyében, akik gyaníthatóan részt vettek kommunisták vagy más baloldali személyek üldözésében a második világháború alatt vagy előtt. Végül is közülük 94-et állítottak bíróság elé, és harminchatot végeztek ki. Akárcsak Francia Kisst, ezeket a többnyire korábbi csendőrtiszteket sem 1956-os tetteikért vonták felelősségre. Az intézkedéseknek más céljuk volt. Egyrészt, az új pártvezetés látványossá kívánta tenni, hogy mennyire másként használja az elnyomó apparátust elődjétől: nem a párthű kommunistákat, hanem azok egykori üldözőit csukja börtönbe. Másrészt, bizonyítékokat kívánt előállítani az 1956 októberében elkövetett emberölések és az 1944-es háborús bűnök feltételezett hasonlóságát illetően.⁷⁶

Az erőszak részletes leírásai és a hozzájuk csatolt megdöbbentő, szörnyű képek e perekben nem csupán illusztrációként szolgáltak. A borzasztó események felidézésének célja nem csupán az volt, hogy elítéljék azokat mint kegyetlen, erőszakos és pusztító mozgalmak megnyilvánulásait. Az erőszak véres, materialisztikus és szélsőségesen naturalisztikus részletezése lényegi és központi helyet foglal el az ellenforradalom elbeszélésében: e tettek voltak hivatottak feltárni az események valódi jellegét. Az erőszak megjelenítése annyira volt megdöbbentő, amennyire az esetek maguk különlegesek és váratlanok. Az elkövetők szokatlan kegyetlensége barbárnak és atavisztikusnak tűnt: a 20. századi európai önkép alapján senki nem számíthatott ilyen fokú könyörtelenségre. Az erőszak szokatlan, különös természete adta az eszközt 1919, 1944 és 1956 összekötésére. A bíróság ezáltal 1919-et 1944-hez, a háborús összeomláshoz kapcsolta, majd továbbhaladva elérte 1956-ot, az ellenforradalmat. Így, a bíróság szerint, a három esemény összevethető jellegzetességei nem csupán sajátos viszonyt teremtettek meg köztük, hanem azt is bizonyították, hogy a modern magyar történelemben létezett egy folytonosan jelenlévő, fenyegető erő. Ez a felfogás a modern magyar történelem sajátos értelmezését hozta létre, mely a forradalom és ellenforradalom közti folytonos küzdelem tételén alapult. Ahhoz, hogy ez az értelmezés összekovácsolható legyen, a két eseményt kísérő erőszak segítségével a bíróság eltüntette a Horthy

⁷⁴ BFL VII. 5e/20630/III. A Fővárosi Bíróság elsőfokú ítélete, 8.

⁷⁵ *Emlékezzünk... Tizenkét évi bujdosás után a népbíróság elé került a gyilkos csendőr-főtörzsőrmester*. Kiszaló, 1957. augusztus 9. 7.

⁷⁶ E vizsgálatok egyik fő alakja, az akkortájt állambiztonsági tiszt, később propaganda-történészé vált Hollós Ervin korábbi szakmai munkájának eredményét később könyve jellegzetes című fejezetében („A tartalék”) publikálta. Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Budapest, 1967. 301–309. Lásd még a Katonai Főügyészség 1959 második felében kelt 0027/1960. számú jelentését. Idézi: Révész Sándor (szerk.): *Beszélő évek. 1957–1968*. Budapest, 2000. 139–141. Négyet a perek közül részletesen ismertet Szokolczai Attila: *Háborús bűnösök elítélése az 1956-os forradalom után*. Évkönyv XIII. Magyarország a jelenkorban. Budapest, 2004. 29–52.

1919-es hatalomra jutása és az 1944-es Szálasi-puccs közti kronologikus távolságot. A két rendszert mint ugyanannak a folyamatos erőnek különböző történelmi alakban való megjelenéseit értelmezték. A kommunista bíróság hite szerint az 1956-os ellenforradalom szintén e folytonos történelmi azonosság része volt. Ennek az elvont történeti felfogásnak a legnagyobb problémája az 1945 (amikor is a hivatalos történetírás szerint a népi demokrácia sikeresen semmisítette meg az ellenforradalmi rendszer maradványait) és 1956 (amikor is az ellenforradalom feltételezetten mégis csak képes volt visszavágni) között meglévő időbeli szakadék volt.

A Népszabadság 1957. március 14-én jelentette egy Francia Béla nevű személy letartóztatását. A férfit betörés miatt elítélték, azonban 1963-ban szabadon engedték, mivel cáfolni tudta a vádakát.⁷⁷ Francia Béla végzetét mindössze vezetéknévének Francia Kiss Mihályhoz való hasonlósága okozta, akit egy héttel korábban fogtak el. A Francia Béla letartóztatását hírül adó cikk vastag betűvel szedte, hogy „elfogták Francia Kiss Mihály ivadékat”. Mivel a pontos rokonsági fokot nem lehetett megállapítani, a sajtó a bizonytalan és archaikus fogalmat, az „ivadékat” használta. Egy másik cikk határozottan kijelentette, hogy „Francia Kiss Mihály ivadéka egyik vezetője volt az ellenforradalomnak”.⁷⁸ Bár a történet mindössze az 1956-ot követő megtorlás egyik abszurd fejezetének látszik, tartalmazza az ellenforradalomról tett állítások egyik alapvető elemét. A rokoni kapcsolatok már Francia Kiss perét megelőzően is szerepet játszottak a Horthy-rendszer elitjének tagjai és az 1956-os résztvevők közti folytonosság megalkotásában. A hivatalos értelmezés talán legjobb példája a csornai eset leírása. A füzet arra hívta föl a figyelmet, hogy a falubeli nemzeti bizottságot egy korábbi nyilas tisztviselő vezette, akinek az apja a fehérterror jelentékeny alakja volt 1920-ban. A férfi öccse is szerepet vállalt, ő kezdte el újraszervezni a csendőrséget a településen. A klán irányította a helyi ellenforradalmat: a nemzeti bizottság elnökének egy régi horthysta tisztet neveztek ki, és fehérterrorista különítményeket kezdtek el felállítani.⁷⁹ Habár ezek a leírások nem jelentették ki határozottan, már sugallták, hogy ugyanazok az erők és személyek, akik megteremtették a Horthy-rendszert 1919-ben, 1956-ban a kommunista rendszer megdöntésére törtek.

Ebben a felfogásban az a figyelemreméltó, hogy a kommunista értelmezők fontos, megjegyzésre méltó vérségi folytonosságot állapítottak meg 1919 és 1956 résztvevői között. E vérségi kapcsolatok arról győzték meg a kommunista megfigyelőket, hogy valódi fizikai és testi azonosság kötötte 1956 cselekvőit 1919-es társaikhoz. A Fehér Könyvek első kötete már korábban felhívta a figyelmet a bevezetésben arra a tényre, hogy „a kormány Király Béla volt horthysta vezérkari tisztet, Gömbös Gyula, a hírhedt fasiszta vezér rokonát nevezte ki a karhatalmi erők főparancsnokává”.⁸⁰ Figyelemreméltó, hogy a szerzők elmulasztották a rokonsági fok pontos meghatározását, és ehelyett a tág értelmű „rokon” kifejezést használták. A kormány Fehér Könyvei harmadik kötetének, mely minden bizonnyal májusban, nem sokkal az idős fehérterrorista letartóztatása után jelent meg, kommunista szerkesztői hasznosnak találták, hogy hosszú részletet közöljenek Király Béla, az 1956-os Nemzetőrség főparancsnokának önéletrajzából. A hivatalos kiadvány azzal a részlettel indította idézetét, amikor Király felidézi, hogy apja a Magyar Élet Pártjának szervezője volt. Ezután a Ludovikán töltött iskolás éveire és a szovjet fronton teljesített katonai szolgálatára emléke-

⁷⁷ Népszabadság, 1957. március 14.

⁷⁸ Népszabadság, 1957. március 14.

⁷⁹ *Fehér könyv*, I. 46.

⁸⁰ *Fehér könyv*, I. 6.

zett vissza. A Fehér Könyv figyelemreméltó adatnak tartotta Király kapcsolatát a későbbi nyilas hadügyminiszterrel, Beregfy Károllyal.⁸¹

A két háború közti köztisztviselői és katonatiszti réteg tagjaiban megtestesült fizikai azonosság valamiféle lényegi történelmi identitás meglétét tárta föl a kommunista értelmezők számára.⁸² Ahogyan a bíróság érvelt Francia Kiss Mihály tárgyalásán: „Francia Kiss Mihály kétségtelenül fasiszta beállítottságú személy volt, és maradt egészen a mai napig is.”⁸³ A kommunista értelmezők úgy érveltek, hogy kézzelfogható fizikai azonosság húzódozott 1919, 1944 és 1956 elvont történelmi folytonossága mögött. Ezáltal a három különböző történelmi esemény nem csupán folytonos láncot alkotott, hanem ugyanakkor az egy, időben azonos történelmi erőnek az egyedi megtestesüléseivé vált. A bíróság történelmi értelmezése nem egyszerűen az egymást követő oksági viszonyok, valamint történelmi eredetek és származási kapcsolatok értelmében vett folytonosság mellett érvelt. A cselekmények folytonosságát és hasonlóságát a cselekvők olyan ábrázolása segítségével magyarázták, melynek értelmében azok a Fasiszmus önmagával folytonosan azonos történelmi erejének végrehajtói-vá váltak. A kormány Fehér Könyveinek harmadik kötete kijelentette, hogy a felkelők úgy kezdtek, mint Hitler: a kommunisták megtámadásával, és, hogy ugyanaz az ellenforradalmi programjuk volt, mint a Horthy-fasisztáknak 1919-ben.⁸⁴ A történelmi folytonosság ugyanilyen felfogása vezette a KISZ alapítóit, hogy a szervezetet hivatalosan 1957. március 21-én indítsák újtá: „Szövetségünk egyenes örököse és folytatója az 1919-ben alakult, a két világháború között és a második világháború éveiben föld alá kényszerített Kommunista Ifjúság Szövetségnek.”⁸⁵

Habár a halál a földi élet végét jelenti, a test a föld alatt rejtőzik, ahol megőrizheti vagy kialakíthatja az anyagi azonosság azon magját, mely lehetővé teszi az élet ugyanolyan alakban való feltámadását.⁸⁶ Az ellenforradalom 1944–1945-ös halála és 1956-os feltámadása között a föld alatt pihent. Ezt a következtetést vont le a bíróság Francia Kiss Mihály tárgyalásán: „Cselekményei maradandó utat mutattak a később elkövetkező szörnyűségeknek s bölcsőjét képezték annak a torzszülöttnek, amit a későbbi idők során fasiszmusnak neveztek el. Az ő magatartásuk rányomta bélyegét a Horthy fasiszmus negyedszázados történelmére, végigkísérte a szocialista építés korszakában az ellenforradalmi földalatti szervezke-

⁸¹ *Fehér könyv*, III. 66.

⁸² A nyugati kultúrában a test az én alapvető hordozójává vált. Modern regények és filmek az identitás problémáját rendszeresen a testi azonosság képein keresztül közelítették meg. Dr. Jekyll és Mr. Hyde története egy egész műfajt indított újtá, amely az én fogalmát a személyes testek eltűnésének, megváltozásának vagy elcserélésének esetein keresztül világítja meg. A szervátültetés modern tudományos gyakorlatának dilemmái szintén a testi folytonosság fontosságát tükrözik. Bynum, Carolyne Walker: *Material Continuity, Personal Survival and the Resurrection of the Body*. In: uő.: *Fragmentation and Redemption*. New York, 1992. 239–297.

⁸³ BFL VII. 5e/20630/III. A Fővárosi Bíróság elsőfokú ítélete, 3.

⁸⁴ *Fehér könyv*, III. 4., 10.

⁸⁵ Népakarat, 1957. március 22. 2.

⁸⁶ Az újjászületés eredeti metaforája magától Pál apostoltól származik, aki úgy érvelt, hogy a holttest egyfajta mag, melyből az új élet szárba szökken majd. Pál a személy halál előtti és utáni azonosságának tételét védelmezte azzal, hogy kijelentette: az új a régiből ered. A második század végén lezajlott változás nem változtatta meg az anyagi folytonosság eszméjét. Abban az időben a keresztény gondolkodók elvetették a természetes növekedés elgondolását, és az újra-összeállítás metaforáját fogadták el. Legtöbbjük a feltámadást az eredeti test eredeti részeinek és darabjainak Isten hatalma általi összegyűjtéseként fogta föl, hogy lehetővé váljék az egyén újratérése. Bynum, Carolyne Walker: *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200–1336*. New York, 1995. 21–58.

dés minden fázisát, s majd elementális [sic!] erővel robbant ki ugyanez a szellem az 1956. okt. 23-án újjá éledő ellenforradalom borzalmas napjaiban.”⁸⁷ 1919–1944 és 1956 elkövetőinek vérségi azonosságából kiindulva a kommunista értelmezők az 1956-os felkelést az 1919-es fehérterror feltámadásaként vagy újjászületéseként kezdték értelmezni. A Fehér Könyvek negyedik kötete tartalmazott egy rövid fejezetet a fehérterrorról, mely a következő következtetéssel zárult: „Az ellenforradalmi terror és a terrorszervezetek alakulása azt bizonyítja, hogy felépülőben volt a régi Horthy–Szálasi idők magyar Gestapója, amely véres leszámolásra készült a magyar néphatalom híveivel, kommunistákkal és nem kommunistákkal, funkcionáriusokkal és egyszerű munkások és parasztok tízezeivel. Az 1919-es Horthy-féle véres fehérterror kezdett újjáéledni. Egyes helyeken igyekeztek takargatni a »szabadságharc« igazi jellegét, máshol nyíltan, ugyanolyan formában léptek fel, mint 1919-ben (tishti különítmények).”⁸⁸

3

A budapesti pártbizottság székháza elleni támadás első évfordulójára az 1956-os felkelés az 1919-es fehérterror vagy ellenforradalom második eljövetele vagy második kiadása lett. „1956. október 30-a *nyílt* újrjelentkezése volt a magyar történelem legszomorúbb és legtragikusabb időszakának, a horthysta reakciónak, a kommunistagyilkolás egykor »nemzetfenntartónak« nevezett politikai koncepciójának. A Köztársaság téren *már nem álcázta magát az ellenforradalom*. Ugyanazt kísérelte meg, amit már megtett 1919 fehér augusztusában: fehér októbert, fehér novembert akart, akárcsak az első munkáshatalom letiprása után, Siófok, Izsák és Orgovány véres napjaiban.”⁸⁹ Ezenkívül a Köztársaság téri kommunistaellenes atrocitások, melyek Francia Kíss tárgyalása előtt az események ellenforradalmi jellegére szolgáltak bizonyítéknak, összetett történelmi folyamat jeleivé változtak. A kommunisták számára az ostrom a történelem jelentésébe nyújtott betekintést: „A mi elődeink a század eleje óta néztek szembe a Köztársaság téri fegyverek elődeivel; a csendőrsortűz, amelyet tüntető munkásokra lőtt először a császár és király, később meg Horthy fegyveres ereje, közeli rokona volt a párház elleni ostrom fegyverdörgésének.” A történelem a lázadó nép és az elnyomók folyamatos harcának látszott: „Négyszáz esztendővel ezelőtt Dózsa Györgyöt az urak tüzes trónon égették meg, társait karóba húzták. Hasonló kegyetlenséggel bosszulták meg később is az uralkodó osztályok a parasztság minden megmozdulását. 1919-ben, a Tanácsköztársaság bukása után a tőkés és a földesurak minden eddigit felülmúló kegyetlenséggel fizettek hatalmuk néhány hónapos elvesztéséért. Ugyanez az úri düh tombolt 1956 októberében is...”⁹⁰

Az 1919-es Tanácsköztársaság által megidézett történelmi összefüggések alapvető eszközként szolgáltak 1956 eseményeinek leírására. 1919-nek és 1956-nak a fehérterroron alapuló időbeliesített viszonya oly mértékben beívódott a kommunista történelmi köztudatba, hogy magától értetődő, majdnem kötelező referenciaként szolgált 1956 ábrázolásához. A magyar írók nyilatkozata az ENSZ ötös bizottságának az 1956-os forradalomról szóló jelentése ellen, melyet a szerzőkön keresztül a pártvezetés készített elő és manipulált 1957. szeptember elején, a következőképpen ítélte el a felkelést: „...a fasizmus minden üledéke felkavaro-

⁸⁷ BFL VII. 5e/20630/III. A Fővárosi Bíróság elsőfokú ítélete, 32.

⁸⁸ *Fehér könyv*, IV. 84.

⁸⁹ Népakarat, 1957. október 30. Kiemelés az eredetiben.

⁹⁰ Magyar Nemzet, 1957. október 30.

dott; és néhány napra az 1920-as fehérterrorra emlékeztető állapotokat teremtett.⁹¹ A miskolci 1956-os eseményeket leíró, 1957. decemberben publikált könyv jól mutatja, hogyan mobilizálta 1956 felfogása 1919 helyi emlékeit. A Borsod megyei kommunisták által szerkesztett és a megyei pártlap kiadója által kinyomtatott kötet nagy hangsúlyt fektetett az „ellenforradalmi terrorcsoportok” kegyetlenségére és elkötelezett kommunista–ellenességükre, illetve talán még ezeknél is nagyobbat a történelmi elődökhöz való természetes kapcsolatokra. Az „ellenforradalom terrorszervezeté”-vel foglalkozó fejezet ezt a következtetést vonta le: „Méltó utódjai voltak az 1920-as Horthy-fehérterror miskolci hóhérainak, a »Szimzsanatórium« vadállatainak.”⁹²

A Köztársaság téri párház teteje így különös jelentőségre tett szert. Olyan magaslati pont lett, melyről láthatóvá vált a történelem iránya és kezdőpontja. Innen vált láthatóvá, hogy a Fasizmus és a Kommunizmus története 1919-ben kezdődött. Ez a nézőpont egyetlen egyenes vonalú időbeli szállá egyszerűsítette a történelem összetettségét, melyről azt gondolták, hogy a kezdetektől meghatározta a történelmi múlt ívét, és így kizárt minden egyéb alternatívát. Az apokaliptikus történetek kezdete azonban éppen az ilyen különleges nézőpontokból válik érzékelhetővé: a beteljesedés megfigyelőjének kitüntetett helyzete nélkül a folyamat kezdőpontja sem létezik. E sajátos elbeszélések kialakulásához olyan pontra van szükség, ami a történelmi folyamat végének látszik, és ahonnan az események teljes sorozatának jelentése igazolható. Prófétiikus szemszögből nézvést minden látható és tudható esemény a megfigyelő helyzete felé látszik vezetni. A Sinai hegyről, mely az Úr és a zsidó nép közti szövetségekötés helyszíne volt, minden korábbi történetet úgy lehetett érzékelni, mint ami közvetlenül a beteljesedés felé halad. A Golgota nézőpontjából, mely Krisztus keresztalálának helye, minden korábbi eseményt az egyetlen értelemmel bíró történet előkészítőjének lehetett felfogni.⁹³ 1919-nek a történelemben elfoglalt helyét hasonló átfogó elbeszélői szerkezet jelölte ki. 1919 mint az 1956-ban véget ért hosszú küzdelem és történelmi folyamat kezdete számított érdekesnek. Ez a történelemfelfogás határozta meg 1919 igazi jelentőségét: hogy megalapozzák a forradalom és ellenforradalom közti történelmi harc elképzelését, 1919 történetére mint e folyamat eredetére volt szükség.

A Tanácsköztársaság újraértékelésére tett első tudományos kísérletet elsősorban a kommunista olvasóközönség kezébe szánták. A könyv az első 1956-ot követő tanévre jelent meg 1957 augusztusában vagy szeptemberében a magyar munkásmozgalom történetének oktatása céljából. A kiadvány az 1917 és 1919 közötti évek történetével foglalkozott, és először kívánt 1956 után hivatalos értelmezést nyújtani a Magyarországi Tanácsköztársaságról.⁹⁴ A kommunista történészek általában véve választ kerestek a forradalom és ellenforradalom eredetének kérdésére az 1919-es meghatározó év vizsgálata segítségével. A Magyarországi Tanácsköztársaság 1919. március 21-i kikiáltását mint a forradalom és ellenforradalom erői közötti heves küzdelem következményét értékelték. A kommunista történészek a proletárdiktatúra létrejöttét mint a forradalom reakció fölötti döntő győzelmét értelmezték. Miközben a párt történelmi tankönyve arra vállalkozott, hogy fellelje a történelmi folyamat kezdeteit, gyakorlatilag 1919-et mint az 1956-os konfliktus értelmezésének kivételé-

⁹¹ Ständeisky: *Az írók és a hatalom*, 275–286.; Révész: *Aczél és korunk*, 84.

⁹² *Ez történt Borsodban*. Miskolc, 1957. 107. Szimzsanatórium: 1919–1920-ban a miskolci Katonai Nyomozó Osztály fogdájának korabeli gúnyneve.

⁹³ Tatár György: *Történetírás és történetiség*. In: uő.: *Pompeji és a Titanic*. Budapest, 1993. 129–139. Az apokaliptikus történetírásról lásd: Bernstein, Michael André: *Foregone Conclusions: Against Apocalyptic History*. Berkeley–Los Angeles–London, 1994. 28.

⁹⁴ *A magyarországi munkásmozgalom 1917–1919. A Magyar Tanácsköztársaság*. Budapest, 1957.

sét értelmezte. A Tanácsköztársaság története megállapításuk szerint az ellenforradalmi törekvések elleni szünet nélküli harc volt. Miközben a kommunisták mindvégig elszántak maradtak, a jobboldali szociáldemokraták igen gyakran képviselték az ellenforradalom érdekeit. „A vezetésnek ez a kettőssége rányomja bélyegét a Tanácsköztársaság történetére.”⁹⁵ A tankönyv szerzői rámutattak, hogy ez a bizonytalanság meghatározta a proletárdiktatúra egész történetét. A párttörténészek csoportja arra a következtetésre jutott, hogy a Tanácsköztársaság bukása az ellenforradalom győzelmét jelentette: bár külső hadseregek verték le, vereségét követően a magyar földbirtokosok és tőkésék ellenforradalmi rendszere épült ki.⁹⁶

1957. november 23-án Magyar Forradalmi Művészet címmel kiállítás nyílt a Múcsarnokban. A tárlat a kor számos jelentős művészeinek alkotását mutatta be, többek között Kerényi Jenő *Ünnepi felvonulók*, Gyenes Tamás *Szántó Kovács János*, Mikus Sándor *Kigyós nő*, Kucs Béla *Soha többé háborút!* és ifj. Szabó István *Pihenő munkás* című szobrait. A kiállítás központi tere a Múcsarnok kör alakú terme volt, melynek két oldalán munkásszobrokat, közepén pedig egy nagyalakú munkásszobrot helyeztek el a rendezők. A plasztikai alkotások háttérét a falakra függesztett tanácsköztársasági plakátok adták. A tárlat elrendezése a marxista esztétikai ideológia alaptételével adta meg a bemutató alaphangját: a forradalmi művészet a társadalmi–politikai háttérből származó, azt kifejező egyéni tevékenység.⁹⁷

Kerényi Jenő *Ünnepi felvonulók* című szobra diadalmas, dinamizmust sugalló mozgékony plasztika, mely a tömeg szervezett, együttes erejű, célra törő mozgását ábrázolja. A szobor egy sötét tónusú, realista hatást keltő, a munkásnyomort leíró festmény előterében volt látható. A nélkülözést és elnyomást jelképező kép, illetve az előrevivő lendületet mutató plasztika térbeli viszonya a történelmi haladás időbeli kapcsolatát formálta meg. Kucs Béla *Soha többé háborút!* címet viselő alkotása gyermekét szoptató Pieta-szerű anyaalakot ábrázolt. Maga a szobor fehér kőből készült, az általa megformált anya kezét az ég felé emelve védi gyermekét – a címből sejthetően légítamadásból eredő bombáktól. A plasztika háttérében látható tanácsköztársasági plakátok a szocializmus eszméjét idézték fel, mely így a soha többé háborút kiáltásának politikai–társadalmi környezetét nyújtva e követelés – a béke – biztosítékként jelent meg. A Tanácsköztársaság ezáltal egy egyedi történelmi esemény helyett elvont fogalmat, a történelem forradalmi folytonosságának absztrakt teóriáját idézte föl.⁹⁸

A Tanácsköztársaságot mint e történet – a folytonos forradalom és ellenforradalom története – kezdőpontját kezdték el értelmezni. Ez a tény a magyar kommun újraértékelését – rehabilitációját – követelte meg tudományos szempontból is. A következő év, 1958 elején a pártvezetés hozzálátott, hogy megteremtse a feltételeket kommunista szempontból fontos, időszerű témák kutatásához és feldolgozásához. A párt központi szervei elsőrendű feladatnak érezték, hogy felállítsanak egy intézményt, mely képes lehet az összes történetkutató műhely irányítására. A vezetés úgy vélte, hogy a már létező Párttörténeti Intézet megfelelő újjászervezés után képes ellátni ezt a feladatot. Az intézetet utasították egy helyzet-elemző jelentés elkészítésére. Az 1958. január 8-án kelt jelentés megállapította, hogy az in-

⁹⁵ *A magyarországi munkásmozgalom*, 69.

⁹⁶ *A magyarországi munkásmozgalom*, 68–108.

⁹⁷ Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára 48. ME/II/B, Kultúra – Kiállítások 1957–1962 számú doboz. 58.145, 80.420 leltári számú fénykép.

⁹⁸ Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára 48. ME/II/B, Kultúra – Kiállítások 1957–1962 számú doboz. 88.233, 80.420 leltári számú fénykép.

tézet jelentős eredményeket ért el, és alapvetően helyes nézeteket fogalmazott meg a forradalmi munkásmozgalom történetéről. Az irat azonban további célokat is megjelölt: „...az eddigénél hitelesebben kell ábrázolnia a magyar forradalmi munkásmozgalom történetét, ezzel hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a széles dolgozó tömegek a megérdemelt tisztelettel tekintsenek pártunk múltjára.”⁹⁹ A forradalmi munkásmozgalom, magyarán szólva az 1919-es proletárforradalom, újraértékelése mellé csatlakozott egy másik jelentős feladat. Az ellenforradalom dokumentumait is össze kellett gyűjteni egy későbbi tanulmánykötet, illetve a Fehér Könyvek sorozatának kiegészítése céljából, egy Nagy Imrét leleplező publikációval. 1919 és 1956 számított annak a két alapkőnek, melyre a magyar kommunisták győzelmes útja felépíthető volt: „Intézetünk azt tartja fő feladatának, hogy kutató munkájának eredményeképpen minél több olyan munkát adjon ki, amely tudományos színvonalon és kommunista pártossággal mutatja meg pártunk és a forradalmi magyar munkásmozgalom dicsőséges történetét.” Az intézmény 1962-re ígérte a forradalmi munkásmozgalomról szóló, eredeti dokumentumokkal kiegészített tankönyv elkészítését.

A 39. évfordulóra, 1958-ban az 1919-es proletárdiktatúráról folyó diszkusszió kezdte elfoglalni az ellenforradalomról szóló közbeszéd helyét. 1919 növekvő ismertsége és értelmező ereje képessé tette a pártvezetést, hogy anélkül beszéljen az ellenforradalomról, hogy említenie kellene az 1956. októberi konkrét felkelést. 1958 tavaszára az MSZMP vezetése egyre kényelmetlenebbnek érezte az 1956-os felkelésre való utalásokat és ennek velejáróit. Ehelyett a felejtés politikáját kezdték előnyben részesíteni, az emlékezés helyett pedig a szocializmus építésének jövőbeli perspektíváját kínálták fel cserébe. Ahogyan Kádár fogalmazott a művelődéspolitikai határozat vitájában: „...nem lehet állandóan ismételtetni, hogy vívmány, hiba, ellenforradalom, stb. [...] Azt kellene csinálni, hogy az egész okmány a jelenlegi helyzetből induljon ki, és annyit foglalkozzunk a múlt eredményeivel, amennyit foglalkozni kell, a múlt hibáival kicsit kevesebbet, mint 1956 szeptemberében vagy decemberében. Túlhaladott álláspont már, hogy az önmarcangolást vigyük.”¹⁰⁰

A Tanácsköztársaság az évi évfordulója az 1956 utáni kommunista kormányzatot a forradalom és ellenforradalom 1919-cel kezdődő küzdelmének feltételezett történelmi összefüggésrendszerébe helyezte. 1958. március 21-én az Élet és Irodalom (akkoriban a kommunista irányítású Irodalmi Tanács hetilapja) interjút közölt Münnich Ferenc miniszterelnökkel az első magyar kommün jelentőségéről. Münnich személye hitelesíthette az ellenforradalom elleni forradalmi harc folytonosságának tételét. A kommunista vezető „három forradalom hőse” volt, ahogyan későbbi életrajzírója jellemezte őt. Münnich hivatalos életrajza hangsúlyozta, hogy forradalmár pályáját 1919-ben kezdte mint a Magyar Vörös Hadsereg 6. hadosztályának politikai biztosa, miután hazatért Szovjet-Oroszországból, ahol részt vett a polgárháborús harcokban. A Tanácsköztársaság bukása után emigrációban élt, nagyrészt a Szovjetunióban, amíg nem csatlakozott az internacionalista brigádokhoz a spanyol polgárháborúban, ahol az egyik legismertebb magyar internacionalista lett, ami életének legtöbbet hangsúlyozott eseményévé vált a későbbiekben. A háború után visszatért Magyarországra, de csak 1956-ban lett jelentős pártvezető mint Kádár kormányának egyik fő személyisége: hadügyminiszter és a keményvonalas álláspont támogatója. Münnich a vele készített interjúban kifejtette a népi forradalom folytonosságának hittételét, kezdve Dózsa György parasztháborújával, Rákóczi Habsburg-ellenes felkelésével és Kossuth forradalmával, mely folyamat 1919-ben a proletárdiktatúrával ért el tetőpontjára. A miniszterelnök

⁹⁹ Jelentés a Párttörténeti Intézet munkájáról. Kálmán Endre, 1958. I. 8. MOL M-KS 288. f. 22/1958/7. őe.

¹⁰⁰ Kalmár: *Ennivaló és hozomány*, 158.; lásd még: Standeisky: *Az írók és a hatalom*, 390.

nézete szerint 1919 egyszerre jelentette a korábbi magyar szabadságharcok kiteljesedését és a kommunizmusért vívott küzdelem kezdetét.¹⁰¹

Ugyanaznap a Népszava hosszú idézetet közölt Kun Bélának a Tanácsok Országos Gyűlésén 1919 júniusában elmondott beszédéből: „Megküzdünk az ellenforradalmárokkal. Soha meg nem inogni, egy pillanatra sem meginogni: ez vezesse ennek a tanácsköztársasági kongresszusnak a tanácskozásait. Az ingadozás, a habozás halálos ellensége a diktatúrának, az ellensége a szocializmusnak, a kommunizmusnak is. Mert a szocializmushoz, a kommunizmushoz csak a diktatúrán, csak a proletariátus forradalmi diktatúráján keresztül vezet az út. Megküzdünk az ellenforradalmárokkal. Le fogjuk tiporni a nemzetközi ellenforradalmat éppen úgy, mint a belsőt. Le fogjuk tiporni, mert segít bennünket ebben más országok proletárjainak történelmi hivatása is.”¹⁰² A Kun szövegéből vett idézet magyarázatát egy a címlapon szereplő másik idézet nyújtotta, egy kortárs kommunista párttörténész és vezető, Nemes Dezső ünnepi beszédéből: „...az ingadozás olyanok között is felütheti a fejét, akik korábban álltak a kommunisták közé, de az éles harcok idején kishitűek lettek, és ingadozásuk nem kevésbé viheti őket a proletárhatalom teljes elárulásának az útjára, mint ahogy 1919-ben odavitte a Kunfiakat és Böhmöket, együtt az ő Peyereikkel. Elég csak utalni az 1956-os tapasztalatokra, a »kommunista« lepelbe burkolt új típusú Nagy Imre féle revizionizmusra és annak szégyenletes szerepére az ellenforradalom előkészítésében, végrehajtásában, kiszolgálásában.”¹⁰³

A Nagy Imrére való világos utalás azt a célt szolgálta, hogy előkészítse az ítéletet soron következő perében. Habár az eljárást 1958. februárban elhalasztották, azzal összefüggésben, hogy a szovjet vezetés – mely a halasztást külön kérte – ekkortájt önmagát mint a világbéke fő védelmezőjét kívánta megjeleníteni a nyugati közvéleményben, Kádár János személyesen már gyakorlatilag döntésre jutott. A magyar kommunisták már 1958 elejétől fogva sajtókampányt folytattak a marxista revizionista álláspontok és Nagy Imre követői ellen. A párt tudományos lapja, a Társadalmi Szemle első 1958-as számában rendszeres bírálatot közölt Lukács György filozófiai nézeteiről. A tanulmány azt hangsúlyozta, hogy Lukács „revizionizmusa” osztotta azokat az antimarxista és végeredményben antikommunista következtetéseket, amelyek Nagy Imre és csoportja gyakorlatát is jellemezték.¹⁰⁴ Az április, május és június folyamán a szovjet párttal folytatott további megbeszélések után a magyar kommunista vezetés lezárta a Nagy-per: a jogerős ítéletet június 15-én mondták ki.¹⁰⁵ Másnap hajnalban Nagyot és két társát felakasztották. Az ítélet fő érvelése az volt, hogy a korábbi miniszterelnök a nyílt ellenforradalom kitörését készítette elő, miközben hithű kommunistának álcázta magát. Nagyot azzal vádolták, hogy megkísérelte a proletárrendszert kapitalista restaurációvá alakítani; a felkelés napjaiban lépésről lépésre megszüntette a népi demokrácia intézményeit, és a bíróság úgy vélte, hogy Nagy 1956. november elején készen állt a hatalom átadására a kapitalista rendszer képviselőinek.¹⁰⁶

¹⁰¹ Élet és Irodalom, 1958. március 21. Münnich hivatalos életrajzát korábbi 1919-es harcostársa, Hetés Tibor írta meg *Három forradalom hőse* címmel, melyet egyformán lehetett 1917, 1919 és 1945 vagy éppen 1919, 1945 és 1956 eseményeivel azonosítani. Hetés Tibor: *Három forradalom hőse*. Budapest, 1986. 5–23.

¹⁰² Népszava, 1958. március 21. 2.

¹⁰³ Népszava, 1958. március 21. 1.

¹⁰⁴ Kalmár: *Ennivaló és hozomány*, 213–215.

¹⁰⁵ A döntésről lásd: Rainer: *Nagy Imre*, II. 385–91.

¹⁰⁶ *Fehér könyv*, V. 7–16.; a Nagy-perről lásd: Rainer: *Nagy Imre*, II. 373–431.

A kommunista megfigyelők számára hasznos segítséget nyújtott az 1919 és 1956 közti történelmi viszony értelmezése, hogy meghatározzák Nagy Imre 1956-os szerepét. A hivatalos Fehér Könyvek ötödik kötete, amely teljes egészében a korábbi miniszterelnök perével foglalkozott, a következőképpen magyarázta Nagy funkcióját: „Magyarország 1956-ban másodszor élt át véres ellenforradalmat. 1919-ben is a nyugati imperialisták fegyveres segítségével törtek az ország legsötétebb, legreakciósabb erői Magyarország törvényes hatalma, szabad népi állama ellen. Horthyéknak 1919-ben sikerült idegen fegyverek segítségével leverni és vérbe fojtani a magyar nép igaz forradalmát. Ezen az úton, az 1919-es szörnyű fehérterror útján, az imperialisták kiszolgálásának s a kapitalista elnyomás restaurálásának útján indult el az 1956. évi ellenforradalom is. Az álcázás taktikája is hasonló volt az 1919-éhez. Akkor a Peidl-féle »szakszervezeti kormány« vállalta azt a szerepet, hogy demokratikus szemben fellépve, átjátssza a kormányhatalmat a fasiszmusnak. A fasiszmus szálláscsinálóinak szerepét 1956-ban Nagy Imre és bűntársai vállalták. A Peidl-kormány 1919-ben »szocializmust diktatúra nélkül« jelszóval igyekezett a néptömegeket megtéveszteni, miközben kaput nyitott a fasiszta fehérterrorista diktatúrának, – Nagy Imréék szinte szó szerint követtek dicstelen elődjüket, amikor olyan jelszavakkal, mint »szocializmust sztálinizmus nélkül« és »demokratikus szocializmust«, leplezték a népi demokratikus államrend ellen folyó támadás sötét reakciós jellegét, és segítették elő a nyílt fasiszta erők gyülekezését és előretörését.”¹⁰⁷

Nagy pere elválaszthatatlanul egybeforrasztotta az 1919-es és az 1956-os ellenforradalom történetét. A Fehér Könyvek ötödik kötetében, melynek célja Nagy bűnösségének bizonyítása volt, található egy fejezet *Az 1919-es terroristák utódai 1956-ban* címmel, melynek első mondata a következő: „E könyvben több helyen történt utalás arra, hogy ami 1956-ban Magyarországon az ellenforradalom alatt végbement, csak az 1919-es szörnyű fehérterror eseményeivel hasonlítható össze.”¹⁰⁸ A kommunista szerzőket megdöbbenette a két erőszakos esemény hasonlósága: „Ha összevetjük az 1919-es Tanácsköztársaságot leverő burzsoá–fasiszta ellenforradalom tetteit, terrorcselekményeit az 1956-os októberi ellenforradalom dühöngésével, intézkedéseivel, brutális terrorjával, már az első pillanatban kiviláglik a megdöbbenő hasonlóság.” Hogy ezt az állítást bizonyítsák, a füzet öt példát közölt, párba állítva 1919-es és 1956-os eseményeket. Az első három eset kommunisták vagy a kommunista rendszer támogatóinak üldözését és kivégzését mutatta be. A két utolsó példa az ellenforradalmárok kegyetlenségét hangsúlyozta, kínzások és kíméletlen kivégzések részletes összehasonlítása révén.

Az erőszaknak a Fehér Könyvek első kötetében közölt megdöbbenő fényképei váratlanul sajátos viszonyba kerültek más, látszólag hasonló képekkel. Az ötödik kötet képekkel egészítette ki az atrocitások leírásait. Az első fényképes példákat egymás melletti oldalakra nyomtatták: az első oldalon az 1919-ből, a másodikon az 1956-ból származó felvételek voltak láthatók. Az 1919-es képek bemutatták, amikor „Somogyi Ferencet, a tabi járás egyik vezetőjét, az 1919-es Tanácsköztársaság leverése után a község főutcáján felakasztották”, illetve amikor „Kőröshegyen a fehérterrorista tisztek parasztembert végeztek ki a község határában”. Az 1956-ban készült felvétel azt ábrázolta, amikor „a betegen fekvő Stefkó József határőr főhadnagyot az ellenforradalmárok a kórházból kiharcolták, az utcán agyonverték, majd lábánál fogva felakasztották”. Az 1919-ből származó képek a kompozíció függőleges tengelyébe helyezett akasztott emberek látványára összpontosítanak. A képeket az áldozatok mellett büszkén pózoló vagy tevékenységük eredményét elmélyült figyelemmel szemlé-

¹⁰⁷ *Fehér könyv*, V. 5–6.

¹⁰⁸ *Fehér könyv*, V. 134.

lő ellenforradalmi tisztek foglalják keretbe. Ily módon mindkét kompozíció az ellenforradalmárok hideg és kegyetlen jellemét emeli ki. Az 1956-os kép, melyet a kommunista szerkesztők közvetlenül az előbbieket mellé helyeztek el, a könnyű összevethetőség benyomását kelti föl, hiszen hasonló kompozíciós elvet alkalmaz: a függőleges tengely által kiemelt akasztott ember látványát. A kép közepét az előző fényképekhez hasonlóan ellenpontozza a dühöngő tömeg ábrázolása, mely a védtelen áldozat és a kegyetlen ellenforradalmárok közti ellentétet hangsúlyozza.

Az erőszak következő képi példáit egy oldalra nyomtatták. A felső fénykép a „Szekszárdi kommunisták 1919-ben. Hátrakötött kézzel várják Horthy fehérterroristáinak halálhozó golyóit”, az alatta lévő kép pedig azt mutatta, amikor „1956 októberében a Köztársaság téren az ellenforradalmi banditák a feltartott kezű katonákat hátulról lelőtték”. Miközben az első kép a bekövetkező kivégzés áldozataira koncentrálnak, a második a kivégzést elkövetőket helyezi a középpontba. Ennek ellenére a különböző kompozíciók hasonló vizuális hatást keltenek. Az első felvétel a kivégzendő embereket mutatja, akiket a társadalom minden rétegéből származó, átlagos hétköznapi emberekként ábrázol, akik két sorban elhelyezkedve csendben és nyugodtan várják a lövéseket. Ez a két sor foglalja el a teljes képet, a lefényképezett emberek szembenéznek a nézővel, semmi vizuális jelét nem mutatva a kivégzőosztagnak. Ez a felvétel, így módon, képes hangsúlyozni az áldozatok fejeletlen, erőszakmentes, védtelen jellegét, ami által ártatlanságukat is sejteti. Az 1956-ban készült második fénykép egy csoport fegyveres felkelőt helyez a kompozíció jobb oldali felébe, míg a másik oldalt két alak uralja: egy földön fekvő test, látszólag halotté, illetve egy feltartott kézzel alighanem menekülni próbáló ember, aki hátát mutatja a felkelőcsoportnak. Ennek az alaknak a gesztusa azt a hatást kelti, mintha a túloldali fegyveres csoport már önmagukat megadó harcosokat lőtt volna le, ami, hasonlóan a korábbi fényképhez, a kép mondanivalóját az ártatlanság és a könyörtelenség ellentétpárjára alapozza.

A Fehér Könyvben megjelent fotók nem illusztrációk, nem a szövegben leírt események függelékei, közvetlen megjelenítői. Önállóan, önmagukban – önmagukért – állnak, szerepük a lecsupaszított valóság közvetítése. A fotográfia az objektivitás sajátos fogalmával ruházódott föl a 19. század második felében. Ezekben az években a tudósok a megfigyelés olyan módzatai után kezdtek kutatni, melyek függetlenné tehetők az egyéni értékítélet, hit és meggyőződés szubjektív nézőpontjaitól, és a világ jelenségeit a maguk tiszta valójában képesek rögzíteni. A gépek által végzett mechanikus adatrögzítés mentesnek tűnt az emberi szubjektum gyarlóságaitól: a gép nem fárad el, képes a valóság folyamatos, szünet nélküli megfigyelésére, illetve nem hoz morális döntéseket és esztétikai ítéleteket. A fényképezőgép kiszámíthatóan, pontosan és hideg fejjel egyszerűen rögzíti, ami az exponálás pillanatában a lencséje előtt van. A fényképezőgép által rögzített kép az embertől független, a szubjektív beavatkozástól mentes valóság hiteles ábrázolásává vált. A fénykép az objektív valóság megfellebbezhetetlen bizonyítéka, az emberi érzékelésen túli igazság lenyomata.¹⁰⁹ A fénykép így a valóság olyan elemeit is föltárhatja, melyek az emberi szem számára észre-

¹⁰⁹ Daston, Lorraine – Galison, Peter: *The Image of Objectivity*. Representations, no. 40. (1992) 81–128. A fotográfia a képi rögzítés pontos és olcsó eszközeként született meg. Vö.: Tagg, John: *The Burden of Representation: Essays on Photographies and Histories*. Minneapolis, 1993. Az emberi kéz beavatkozása nélkül készült kép mint a végső igazság letéteményesének mítosza azonban alighanem korábbi gyökerekre tekint vissza: „A keresztény tradíció a hatalmat, mely a láthatót manuális eszközök nélkül képes megteremteni, Isten szöveten megjelenő közvetlen lenyomatának tulajdonítja.” Mondzain, Marie José: *The Holy Shroud: How Invisible Hands Weave the Undecidable*. In: Latour, Bruno – Weibel, Peter (eds.): *Iconoclasm. Beyond the Image Wars in Science, Religion and Art*. Karlsruhe – Cambridge, MA, 2002. 324.

vétlenek maradnak.¹¹⁰ Az erőszak hasonlósága a kommunista szerkesztők szemében valamiféle lényegit tárt föl a történeti folytonossággal kapcsolatban: „A kegyetlen, vérengző 1956-os fehérterror Horthyék fehérterrorján nevelkedett. Bűnözőkkel szövetkezett fasiszták, volt főszolgabírák, csendőrtisztek és Horthy-tisztek, nyilasok kíséreltek meg merényletet a magyar nép szabadsága, a magyar nép sok derék fia ellen. S bár 1956-ban úgy érezték, hogy csak a kezdet kezdetén tartanak – a letűnt Horthy-rendszer hívei nem tudták türtőztetni magukat, s a legnyíltabb fehérterrorral próbálták 1919-et »utánozni«.»¹¹¹ A kommunista megfigyelők végső soron azt állították, hogy a hasonló erőszak képei egy 1919-től 1956-ig tartó megszakítatlan történeti folytonosság létrejöttére mutattak rá. A mély benyomást keltő fotók, melyek mint az emberi szubjektivitástól független valóság bizonyítékai álltak elő, sikeresen jelenítették meg kézzelfogható módon az ellenforradalom lényegi azonosságának tételét, és ezáltal sikeresen mosták el és tüntették el valódi történelmi átalakulásait a fehérterrortól a konszolidáción, válságon és háborún át, egészen a végső összeomlásig és a nyilasok hatalomátvételéig. Az azonosság egyetlen megjelenítése friss jelentőséggel ruházta föl a világháború végét követő népbíróságok által 1919 és 1944 között kimunkált történeti folytonosságot.

4

Amilyen mértékben legitimációt biztosíthatott a kommunista uralomnak, ez a történeti konstrukció olyan mértékben a párt ellenfeleinek – a forradalom résztvevőinek és örökösének – megtörését is célozta. E sajátos elbeszélés célja az volt, hogy lerombolja a forradalmárok önbecsülését és identitását azáltal, hogy bebizonyítja, nem a szabadságért, demokráciáért, nemzeti büszkeségért vagy társadalmi igazságosságért harcoltak, hanem csakis kizárólag a kapitalista vagy fasiszta elnyomás helyreállításáért, és ezért akarták megölni a kommunistákat és más tisztességes embereket. Ezen értelmezés segítségével azt állították, hogy a forradalom nem a szociáldemokraták, liberálisok vagy nemzeti demokraták öröksége, hanem kizárólag a fehérterroré. A kommunista történészek gyakorlata beleilleszkedett egy sajátos történeti műfaj, az ellentörténetírás hosszú hagyományába. A történelem-szerkesztés e módjának csupán egyetlen határozott célja van, az, hogy megfossza célcsoportját saját önidentitásától.¹¹²

Ebben a tekintetben 1956 kommunista revíziója nagyon hasonlít ahhoz a gyakorlathoz, melyet a holokauszttal kapcsolatban történelmi „revizionizmusnak” szokás nevezni. A „revizionisták” újra kívánják értelmezni a náci népirtás történetét, és azt állítják, felfedezték, hogy egyáltalán nem történt meg a vérengzés. Érvelésük rendszerint a tagadás két különböző formáján alapszik. Először is azt hirdetik, hogy a gyilkolást értelmetlen lett volna végrehajtani, hiszen senkinek nem származhatott belőle anyagi haszna. Másodszor azt mondják, hogy mivel nem létezik tanú, aki belülről látta volna a gázkamrákat (ez természetesen mérhetetlenül cinikus állítás, hiszen a gázkamrákat belülről megtapasztaló emberek kivétel nélkül ott haltak meg!), a meglévő bizonyítékok kétségbe vonhatók. Következésképpen e

¹¹⁰ Így tárták föl az 1898-ban Secondo Pia által a torinói lepelről készített fotográfiák, hogy a szöveten szabad szemmel alig kivehető elmosódott barnás foltok a fotónegatívon egy férfi test jól látható pozitív képét mutatják. Geimer, Peter: *Searching for Something: On Photographic Revelations*. In: *Iconoclasm*, 143–145.

¹¹¹ *Fehér könyv*, V. 139.

¹¹² Funkenstein, Amos: *History, Counterhistory, and Narrative*. In: Friedlander, Saul (ed.): *Probing the Limits of Representation*. Cambridge, MA–London, 1992. 66–81.

szerzők tagadják a népiertés tényét és a gázkamrák létét. Azt állítják, hogy a végső megoldás csupán a zsidók keletről való kiűzésére utalt, hogy a táborokban a halálozás „természetes” okokból következett be, és hogy a népiertés csak a szövetséges propaganda találmánya volt. Ezek a kijelentések kétségkívül alkalmasak arra, hogy megfosszanak egy közösséget emlékezetétől. Mindezek a retorikai és narratív stratégiák megpróbálják szétrombolni a holokauszt-túlélők, a zsidók, cigányok és a gyilkos náci gyakorlat más áldozatainak identitását.¹¹³

Létezik azonban egy döntő különbség a holokauszt-tagadók és az 1956 történéseinek leírására irányuló kommunista kísérletek között. A „revizionisták” publikációi nem alapszanak a tényszerű újrírás egyetlen változatán sem, ezek valójában a hazugság nyilvánvaló esetei. Ezek az elbeszélések elvesztenek minden kapcsolatot a valósággal vagy a valódival. A revizionizmus nem valamely történeti iskolát vagy a történeti diskurzus valamely típusát képviseli, hanem a tanulmányozott történeti tárgy tiszta és egyszerű elnyomását.¹¹⁴ Ezzel ellentétben a történelem kommunista értelmezői óriási erőfeszítéseket tettek, hogy megjelenítéseiket a múlt valódi maradványaira építsék. Ezek az elbeszélések a történelem által hátrahagyott nyomok megértésére tett kísérletek során születtek. A náci népiertés tagadói arra törekedtek, hogy eltöröljék a fizikai források létét, ezáltal értelmezéseiket a nemlét mélységes ürességére alapozták. Ezzel ellentétben a kommunista leírások valódi atrocitások és holttestek, igazi személyek és dokumentumok tényén alapultak. A kommunista változat ebben a tekintetben az igazság eltorzításának veszélyesebb formáját jelentette, mint a „történeti revizionizmus”. Mivel – egy pusztán formalista nézőpontból – a kommunista történészek a megfelelő források kiválogatásának, eseménysorok és a köztük lévő kapcsolatok konstruálásának hamisítatlan történeti módszerét követték, nehéz volt észrevenni, hogy mi is zajlik valójában. Nehéz volt észrevenni, hogy a látszólag hiteles történeti elbeszélés valójában elfedte az összes állításainak ellentmondó forrást anélkül, hogy nyíltan tagadta volna azok meglétét. A pártvezetés anélkül ítélte felejtésre a forradalom emlékét, hogy agresszíven tagadta volna megtörténtét. A kommunista értelmezők képesek voltak a modernkori magyar történelem egészét érintő, azt mint a Forradalom és Ellenforradalom, Kommunizmus és Antikommunizmus örökkévaló erőinek folyamatos küzdelmét leíró elbeszélésüket a hitelesség illúziójával áthatni fizikailag létező történeti források – holttestek, élő személyek vagy szöveges, tárgyi és képi dokumentáció – bemutatása segítségével.

¹¹³ Vidal-Naquet, Pierre: *Assassins of Memory*. New York, 1992.; lásd még a következő sokszorosított nyomtatványt: Vidal-Naquet, Pierre – Yagil, Limor: *Holocaust Denial in France*. Tel Aviv, 1996. A Bar Ilan Egyetem kiadta a Holokauszt-tagadó irodalom és az ennek elemzésére vonatkozó munkák bibliográfiáját: Knoller, Rivkah: *Denial of the Holocaust*. Ramat Gan, 1992. A téma viszonylag új és alapos feldolgozása: Lipstadt, Deborah: *Denying the Holocaust*. New York, 1993. Az amerikai esetről lásd még: Shermer, Michael – Grobman, Alex: *Denying History: Who Says the Holocaust Never Happened and Why Do They Say It?* Berkeley–Los Angeles–London, 2000. Zimmerman, John C.: *Holocaust Denial: Demographics, Testimonies and Ideologies*. Lanham– New York–Oxford, 2000.

¹¹⁴ Vidal-Naquet, Pierre: *The Shoah's Challenge to History*. In: uő.: *The Jews: History, Memory, and the Present*. New York, 1996. 146.

PÉTER APOR

The fabrication of authenticity: constructing the counterrevolutionary continuity in post-1956 Hungary

The article explores a case of rendering abstract historical representations authentic: the modes Hungarian communist party historians, propagandists and historico-politicians attempted to support their construction of the counterrevolution by various types of visual, material and textual evidence. The post-1956 Hungarian communist party elite construed a historical continuity from the fall of the First Hungarian Soviet Republic in 1919 to the alleged counterrevolution in 1956, which functioned as a major tool justifying their authority. The essay examines how various techniques and forms of historical representation and practices of evidence – photographs, museum exhibitons, textual arguments – were used to render the abstract interpretation tangible, credible, thus, authentic.